

अध्याय एक अध्ययनको पृष्ठभूमि

१.१ अध्ययनको परिचय

नेपालमा पितृसत्तात्मक सामाजिक बाहुल्यता भएको हुँदा पुरुषको कारणले कतिपय महिलाहरूले अनेक प्रकारका यातना खप्नु पर्दछ। भने कतिपय अवस्थामा मृत्युको मुखमा पर्नुपर्ने अवस्था समेत आउन सक्दछ। घरेलु हिंसा नेपालमा सबै समुदायमा प्रचलित छ। यो समस्या तराई समुदायमा अझ बढी रहेको छ। त्यहाँका महिलाहरूले हाल पनि पुरुषको दासत्वमा बस्नुपर्ने बाध्यता विद्यमान छ। घर परिवारका सदस्यबाहेक अरुसँग महिलाहरूले बोल्न, हिड्न समेत नपाउनेसामाजिक बन्धनले गर्दा उनीहरूका सबै समस्याहरू, जनसमक्ष आउन सकेका पनि हुदैनन्। यति हुँदाहुँदै आएका समस्याहरूले पनि पारिवारिक हिंसाको अवस्था भयानक छ भन्ने कुरा पुष्टि गर्दछ। नेपाली समाजमा घरेलु हिंसाका घटनाहरू घट्नुको बदला विगतको तुलनामा बढेर गएको देखिएको छ। हिंसा भन्नाले भौतिक शक्तिका रूपमा शरिर वा हतियारको प्रयोग गरि मानव सम्पतिलाई असर गर्ने गरि गरिएको भौतिक आक्रमणलाई जनाउछ। सामाजिक कार्यमा श्रीमान श्रीमति तथा बाबुआमा र छोराछोरी विचको घरेलु सम्बन्धको शारीरिक शक्तिको निर्धारक तत्व संगठित गर्ने क्षमता हुन्छ (भण्डारी, २०७६)।

पितृसत्तात्मक सामाजिक संरचनाका कारण नै भेदभाव शोषण, हिंसा, असमानता, दमन जस्ता परिणामहरू समाजमा देखिएका छन्। त्यसै कारण, महिला विरुद्धको हिंसा रोक्न यस्तो असमान सामाजिक ढाँचामा परिवर्तन ल्याउनु पर्ने देखिन्छ। महिला विरुद्धमा हुने हिंसा स्थान विशेष र सिमित स्वरूपमा मात्र रहेको हुँदैन। यस प्रकारको हिंसा बाट प्रायः सबै क्षेत्र तथा तहमा महिलाहरू आफू महिला भएकै कारणले विभिन्न प्रकारका हिंसात्मक व्यवहारको शिकार हुन पुगिरहेका छन्। यो समस्या कुनै एक स्थान विशेषको मात्र नभएर सम्पूर्ण मुलुककै समस्याको रूपमा रहेको छ। सामान्यतया महिलामाथि हुने हिंसाका रूपमा शारीरिक, मानसिक, लैंगिक क्रियाकलापहरू जस्तै कुटपीट, गालीगलौज, बलात्कार, गर्भपतन आदि पर्दछन् (पोखेल, २०७८)।

घरेलु हिंसा आफ्नै घरपरिवार भित्र एक पुरुषले महिलामाथि, महिलाले महिलामाथि गर्ने दुर्व्यवहार हो, जुन शारीरिक मानसिक र यौनजन्य हुन सक्छन् वा सबै किसिमका पनि हुन सक्छन्। श्रीमानले श्रीमतीलाई पिट्नु, सासूले बुहारीलाई शोषण गरी दुर्व्यवहार गर्नु,

बुहारीले सासूलाई प्रताडना, दुर्व्यवहार गर्नु, खान लाउन नदिनु, घोचपेच गर्नु, धम्की वा डर त्रास दिनु, गाली गलौज गर्नु छोराले आमालाई घरबाट निकाल्ने, आदर नगर्ने, सदभाव नराख्ने, सल्लाह नगर्ने, निर्णयमा सहभागी नगराउने भेदभाव गर्ने आदि घरेलु हिंसामा पर्दछन् । आधुनिक विकसित समाजको परिवेशमा भन्नु पर्दा र समयले आधुनिकतामा पाइला टेकी सक्दासम्म पनि महिलाको अवस्थामा खासै परिवर्तन आएको देखिँदैन । प्राचीनकाल देखि अहिले सम्ममा महिलाहरू सबै तिरबाट अपहेलित छन् । प्राचिन कालमा घरेलु कामकाज सम्म सिमित महिला र आधुनिक कालकी कामकाजी महिलाको अवस्थामा खासै अन्तर देखिँदैन । अबै भन्नुपर्ने हो भने प्राचिनकालकी महिलाहरू घरको कामकाजमा मात्र सिमित थिइन् भने अहिले बाहिर काम गरी घर फर्कने महिलाहरू दोहोरो भारमा परेका छन् । एकै घरका महिला पुरुष दुबै जागिरे भएको अवस्थामा भने पुरुषले घरपुगी थकाई मार्ने अवस्था देखिन्छ भने महिलाले आइसके पछि पनि तुरुन्तै घरको कामकाज भ्याउनु पर्ने स्थिति हुन्छ । स्कूलबाट एकै चोटी फर्केको दिदी र भाई मध्ये भाईलाई आराम गर्ने र दिदीले भाईलाई नास्ता पकाई खुवाउने अवस्था छ । यसरी उमेरको जुनसुकै अवस्थामा महिलाहरूले पुरुषहरू भन्दा धेरै काम गर्नुपर्ने हुन्छ । तर पनि विडम्बनाको कुरा यो छ कि हाम्रो समाजमा आज पनि महिलालाई हेर्ने दृष्टिकोणमा परिवर्तन ल्याउन सकिएको छैन - विष्ट, २०७६) ।

महिला विरुद्धको हिंसाले व्यक्ति र समाज दुवैलाई असर गर्ने दूरगामी सामाजिक-आर्थिक प्रभावहरू छन् । यी नतिजाहरू जटिल र अन्तर सम्बन्धित छन्, र तिनीहरूले महिला विरुद्ध हुने हिंसालाई सम्बोधन गर्न र रोक्नको लागि तत्काल आवश्यकतालाई हाइलाइट गर्दछ । यहाँ केहि प्रमुख सामाजिक-आर्थिक प्रभावहरू छन । हिंसा अनुभव गर्ने महिलाहरू प्रायः शारीरिक चोटपटक र डिप्रेसन, चिन्ता, र पोस्ट-ट्रमाटिक स्ट्रेस डिसअर्डर जस्ता दीर्घकालीन मानसिक स्वास्थ्य समस्याहरूबाट ग्रस्त हुन्छन् । यसले स्वास्थ्य सेवाको लागतमा वृद्धि, कामको उत्पादकता घटाउन र स्वास्थ्य सेवा प्रणालीहरूमा उच्च भार निम्त्याउन सक्छ (शर्मा, २०७८)

कुनै एकले अर्काको इच्छा विपरीत गर्ने वा गराउने शारीरिक, मानसिक तथा यौनजन्य व्यवहार वा यातनालाई हिंसाका रूपमा बुझ्ने गरिएको छ । यस्तो हिंसा जुनसुकै बेला जहाँ पनि र जो कसै विरुद्ध जुनसुकै वर्गबाट हुने गर्दछ । गालीगलौज, कुटपिट, भैँभगडा, यातना, दुर्व्यवहार, आदि हिंसाका विभिन्न स्वरूपहरू हुन् जसले जुनसुकै तहका

व्यक्ति, परिवार वा समुदायहरूलाई भावनात्मक रूपले गम्भीर चोट पुऱ्याउने गर्दछ । व्यापकरूपले परिभाषित गर्नुपर्दा महिला विरुद्धको हिंसाभिन्न यौन दुर्व्यवहार र यातना, बेचबिखन, बलात्कार, हाडनाता, करणी, यौनजन्य अपराध, दाइजो र दुलहीको मोलतोल , घरेलु, हिंसा, महिलाहरू माथि हातपात, वैवाहित बलात्कार, छोराको चाहनाले भ्रूणहत्या, परम्परागत हिंसा (बालविवाह, बहुपत्नीप्रथा, बहुपति-प्रथा, दुलही जलाउने, जारीप्रथा, देउकी प्रथा, वादीप्रथा, भुमाप्रथा र बोक्सी परम्परा), मानसिक यातना, गाली गलौज, लैङ्गिक विभेद इत्यादि पर्दछन् । यस्ता हिंसाबाट खासगरी महिलाहरू बढी मात्रामा पिडीत हुने गरेको पाइन्छ (पन्थि, २०७७) ।

महिलाहरू परिवारका सदस्यहरूबाट नै शारीरिक, मानसिक र भावनात्मक रूपमा बढि पीडित हुने गरेका पाइन्छ । घरभित्र हुने अधिकांश हिंसा गाली गलौच, भावनात्मक चोट पुऱ्ने भनाइ र व्यङ्ग्यात्मक छेडहानी, कपाल समातेर तान्ने, विष सेवन गर्न बाध्य पारिने, पासो लगाउने, शरिर जलाएर वा अन्य रसायन प्रयोग गरेर कुरूप बनाइदिने, यौनाङ्गमा चोट पुऱ्याउने, जबरजस्ती यौनसम्पर्क राख्ने, अनिच्छित गर्भाधारण गर्न बाध्य तुल्याउने वा गर्भ तुहाउन बाध्य पारिने, छोरी मात्र जन्माएको वा सन्तानै नभएको आदि बहानामा सौता ल्याई पहिलो पत्नीलाई घरको सामान वा सम्पतिको प्रयोगमा बन्देज लगाउने, प्रथा परम्पराको नाममा घरको नियमित व्यवहारबाट बञ्चितकरण गर्ने, जबरजस्ती विवाह गर्न बाध्य पार्ने, बालविवाह लगायत बेचबिखन गर्ने आदि रहेको पाइन्छ । यी व्यवहारहरू विभिन्न बहानामा घरका महिला वा पुरुष, नजिकको नातेदारहरूबाट एक्ला एकलै वा सामुहिक रूपमा हुने गरेको मात्र नभइ अन्य मानिसहरूबाट पनि पारिवारीक विवादको समाधान वा अंहकारको तुष्टि पुरा गर्न वा चोरी डकैती गर्न आउने वा उपचारको बहानामा समेत महिलाहरूलाई लक्षित गरी हिंसाजन्य काम गरेको पाइन्छ । कमजोर स्वास्थ्य स्थिती भइ घरको काम गर्न नसकेको, दाइजो नल्याएको, भनेको काम तुरून्त नगरेको आदि बहानामा महिलाहरूमाथि हिंसात्मक आक्रमण हुने गरेका पाइन्छ (भण्डारी, २०७६) ।

नेपाली महिला एवम् बालिकाहरू घरेलु हिंसाको साथै सार्वजनिक हिंसाको जोखिममा पनि पर्ने गर्दछन् । घरेलुहिंसा, भौतिक जन्य दुर्व्यवहार प्रष्टसंग देखिने हुन्छ । मानसिक यातना, भ्रम साथै गाली गलौज यस अन्तर्गतको घरेलुहिंसा हो । त्यसैगरी हाम्रो समाजमा सानै उमेरमा विवाह, दाइजोसंग सम्बन्धित हिंसा, घरमा यौन शोषण मादक पदार्थको सेवन

पश्चात गरिने दुर्व्यवहार एवं भैभगडा, बहुविवाह, बैवाहिक बलत्कार आदिबाट पनि हिंसा भई रहेको पाइन्छ । घरेलु हिंसाले घरपरिवार भित्र हुने बेमेलको परिणाम स्वरूप उत्पन्न हुने हिंसात्मक गतिविधिहरूको संकेत गर्दछ (पोखेल, २०७८) ।

श्रीमानको दासीको रूपमा पतिलाई नै परमेश्वर मानेर बस्नु पर्ने धार्मिक सांस्कृतिक मान्यता रहेको छ । दिदि बहिनिको रूपमा महिलाको स्थान सम्मानित नै छ । दिदि बहिनिलाई पवित्रता संग जोडेर हेर्ने गरेको पाइन्छ । कुमारीलाई पवित्रता तथा शुद्धता संग जोडेर हेरिन्छ भने सन्तान जन्माउने कार्यलाई प्रदुषण संग जोडिएको छ । महिला विरुद्ध हुने हिंसाका घटनाहरू कतिपय ठाउँमा नयाँ-नयाँ र जटिल अभ्यास भित्र लुकेर अदृश्यरूपमा रहेका हुन्छन् र अचानक कुनै समयमा दृष्टिगोचर हुन आउँछन् । महिलामाथि हुने घरेलु हिंसा भन्नाले घरभित्र हुने कुनै पनि प्रकारका लैंगिक हिंसा भन्ने बुझिन्छ जसअन्तर्गत शारीरिक, मानसिक तथा यौनजन्य दुर्व्यवहारहरूलाई लिन सकिन्छ । जसमा कुट्नु, पिट्नु, हातहतियार तथा कुनै बस्तुले हिकार्उनु, पाखुरा निमोठ्नु, अश्लील शब्दको प्रयोग गरी गाली गर्नु, संवेदनशील अंगमा हात हाल्नु, टोक्नु वा अन्य कुनै शारीरिक यातना दिनु, घाइते पार्नु, सम्पत्तिमा क्षति पुर्याउनु, खान लाउन नदिनु, साथीभाई आफन्तसँग भेट्न नदिनु वा जुनसुकै अवस्थामा बेवास्ता गर्नु आदि भन्ने बुझिन्छ (UNICEF, 2021) ।

महिला हिंसाको कुरा गर्दा महिलाहरूमा अन्य बाहिरका व्यक्तिहरूबाट भन्दा आफ्नै घर परिवारका पुरुष सदस्य वा नजिकका आफन्तबाट बढी हिंसाको खतरा रहन्छ । धेरैजसो जोडी बीचमा यसो हुनुमा सामाजिक, मनोवैज्ञानिक र आर्थिक तत्वहरूले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको देखिन्छ । महिलाहरू घरभित्र वा घर बाहिर गर्नका लागि सुरक्षित वातावरण हुनु भनेको आधारभूत मानव अधिकार संग जोडिन्छ । यद्यपी प्राचिन नेपाली सामाजिक प्रकृया अनुसार यस्तो हुन सकिरहेको छैन कारण यो की महिला विरुद्धको हिंसाले नेपाली समाज पनि अछुतो छैन जसले सामाजिक विकास र महिला विकासमा बाधकको रूपमा रहेको छ । महिला विरुद्धको हिंसा पुरुष प्रधान परिवारसंग जोडिएको साधारण कुरा बन्न गएको छ जुन नेपाली सामाजिक पितृसत्तात्मक संरचनाले स्पष्ट गर्दछ । धेरै किसिमका हिंसाहरू निम्न आर्थिक अवस्थाका कारणले निम्त्याउने गर्छ (शर्मा, २०७८) ।

महिला प्रतिको भेदभावपूर्ण व्यवहार तथा उनीहरूको दयनीय सामाजिक अवस्थालाई ध्यानमा राखी महिलाको लागि विशेष कानूनको निर्माण गरिनु तर्फ केही पहल भएको तथा सोही तथ्यलाई ध्यानमा राखी महिलाको लागि विशेष कानूनको निर्माण गरिन सक्ने व्यवस्था

नेपालको संविधान २०७२ मा पनि गरी दिएको हुँदा महिलाको अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन न्यायिक सक्रियता त देखाएको छ तर पनि न्याय प्रदान गर्न सकिन्छ सकिन्न यो कुरा अन्यौल नै छ । आधुनिक विकसित समाजको परिवेशमा भन्नु पर्दा र समयले आधुनिकतामा पाइला टेकी सक्दासम्म पनि महिलाको अवस्थामा खासै परिवर्तन आएको देखिँदैन (पन्थि, २०७७) ।

१.२ समस्याको कथन

वास्तवमा घरेलु हिंसा एउटा समस्या को रूपमा नेपालमा दिनानुदिन बृद्धि हुदै गइरहेको छ । मानसिक धार्मिक तथा कानूनी रूपमा भएका यातनालाई पनि हिंसा कै कोटीमा राखेर अध्ययन गरिएको हुनु पर्ने हुन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा लुम्बिनी प्रदेश नवलपरासी (पश्चिम) जिल्ला रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ परासी मा बसोबास गर्ने महिलाहरूले कस्ता प्रकारका हिंसाबाट पिडित हुने गरेका छन्, उनीहरूले भोगीरहेका हिंसाका कारणहरू के के हुन उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक पृष्ठभूमी कस्तो रहेको छ भन्ने तथ्यलाई मुख्य समस्याको रूपमा अध्ययन गरिएको छ । अर्को वाक्यमा भन्दा यो अध्ययन निम्न प्रश्नहरूको उत्तर खोज्नमा केन्द्रित रहेको छ ।

१. महिला माथि हुने गरेको घरेलु हिंसा र कारणहरू के के हुन ?

२. महिला माथिको घरेलु हिंसाका प्रभावहरू कस्तो रहेको छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनको मूल उद्देश्य महिलाप्रति हुने गरेको घरेलु हिंसाका स्वरूप र सो को कारणहरूको अध्ययन गर्नु रहेको छ । तसर्थ यस अध्ययनका निम्न विशिष्ट उद्देश्य रहेका छन् ।

१. महिला माथि हुने गरेको घरेलु हिंसा र कारणहरूको पहिचान गर्ने ।

२. महिला माथिको घरेलु हिंसाका प्रभावहरूको अवस्था पहिचान गर्ने ।

१.४ अध्ययनको महत्व

महिला सशक्तिकरणमा लागि परेका संघ संस्थाहरू महिला हिंसा विरुद्ध लाग्ने संघ संस्थाहरूका साथै निति निर्माता तथा योजना कर्ताहरूलाई सानै क्षेत्रको भए पनि महिला माथिको हिंसाको अवस्था तथा कारणहरूको जानकारी दिई सो को निवारणका निमित्त मद्दत पुग्न सक्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस अध्ययनको महत्वलाई निम्न बुँदाहरूमा प्रष्ट्याउन सकिन्छ ।

१. अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूको सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक पक्षको स्थिति थाहा पाउनुका साथै महिलाहरू कसरी घरेलु हिंसाबाट पीडित छन् भन्ने कुरा थाहा पाउन सकिन्छ ।
२. यो अध्ययनबाट महिलाहरू सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानमा चासो राख्ने स्वदेशी, विदेशी अनुसन्धान कर्ताहरूलाई सहयोग हुनेछ ।
३. यस अध्ययनबाट महिलाहरूलाई लक्षित गरेर बनाइने कार्यक्रमहरू सञ्चालनको योजना निर्माण कार्यमा सहयोग हुनेछ ।
४. यस अध्ययनबाट घरेलु हिंसा पीडित महिलाहरूको बारेमा बुझ्न चाहने व्यक्ति, संस्था, योजनाकर्ता आदिलाई सहयोग पुग्नेछ ।
५. यस अध्ययनबाट घरेलु हिंसा पीडित महिलाहरूको शारीरिक तथा मानसिक यातना के कस्तो छ जानकारी प्राप्त हुनेछ ।
६. यस अध्ययन पश्चात व्यावहारिक ज्ञान प्राप्त हुनेछ ।
७. यस अध्ययनले महिलाहरूको चेतनामा विकास हुने भएकोले महत्व रहेको छ ।

१.५ अध्ययनको संगठनात्मक ढाँचा

यस शोध पत्रमा जम्मा पाँच अध्याय रहने छन् । अध्याय एक परिचय खण्डमा पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनको महत्व, शोधपत्रको संगठनात्मक ढाँचा रहने छन् । अध्याय दुईमा सन्दर्भ साहित्यको अवलोकन रहने छ । अध्याय तीनमा अनुसन्धान पद्धतीमा अनुसन्धान क्षेत्रको छनौट र यसको औचित्य, अनुसन्धान ढाँचा, तथ्याङ्कहरूको स्रोत तथा प्रकृति, तथ्याङ्क संकलन विधि अन्तर्गत पनि अन्तरवार्ता, अवलोकन रहने छन् । यसैगरी नमूना छनौट, तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण तथा अध्ययनको सीमाहरूबारे चर्चा गरिने छ । अध्याय चारमा अध्ययन बाट आएको तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण रहने छ । अन्तिम अध्याय पाँचमा सारांश र निष्कर्ष राखिने छ ।

१.६ अनुसन्धानको सीमा

आफ्नो परम्परा र संस्कृति अनुसार महिलाको भूमिका थोरै बहुत परिवर्तन पनि भएको पाइन्छ । तर पनि विर्सन नहुने तथ्य भनेको नेपाल पितृसत्तात्मक पारिवारिक ढाँचा भएको राष्ट्र पनि हो । संस्कृतिमा भएको फरकपनका कारण उनीहरू प्रति हुने गरेका हिंसाको प्रकृतिमा फरक पर्न जाने साथै महिला प्रतिको हिंसाको क्षेत्र बृहत भएका कारणले गर्दा यस अध्ययनमा निम्न प्रकारको सिमितता रहेको छ ।

१. यस अध्ययनले नेपालका सबै महिला वर्ग प्रति हुने हिंसाको प्रतिनिधित्व गर्दैन ।

२. विद्यार्थीको आफ्नो अध्ययनको विषय भित्र परेको एउटा विषयकको रूपमा अध्ययन गर्नु पर्ने हुँदा समयको सिमितताका कारणले गर्दा पनि बृहत क्षेत्रलाई समेटि अध्ययन गर्न सकिएको छैन भने अर्थको सीमाका कारणले गर्दा पनि सिमित क्षेत्रभित्र सबै महिलालाई अध्ययनमा समेटिएको छैन ।

३. नेपालको लुम्बिनी प्रदेश नवलपरासी (पश्चिम) जिल्ला रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ परासी लाई यस अनुसन्धानको अध्ययन क्षेत्रका रूपमा छनौट गरिएको छ ।

४. यस अध्ययनले निश्चित क्षेत्रका नेपाली महिला माथि हुने घरेलु हिंसाको प्रतिनिधित्व गरे पनि सम्पूर्ण नेपाली महिला माथि हुने घरेलु हिंसाको प्रतिनिधित्व गर्न सक्छ भनेर किटान गर्न सकिदैन ।

अध्याय दुई

सन्दर्भ साहित्यको पुनरावलोकन

हिंसा भनेको कुनै पनि व्यक्तिलाई दिइने यातना, पीडा, दुःख र अमानवीय व्यवहार हो जुन शारीरिक वा मानसिक दुबै किसिमको हुन सक्छ जुन मानिसमा रहेका अन्धविश्वास, सामाजिक लिङ्गभेद आदिका कारण हिंसाले प्रोत्साहन पाउँदछ । यस्ता प्रकारका हिंसा घरभित्र वा बाहिर दुबै ठाउँमा हुन सक्छ । परम्परागत दृष्टिकोणबाट केवल बलात्कार र यौन दुर्व्यवहारलाई महिला विरुद्ध हुने हिंसाको रूपमा लिइन्छ तर हिंसाभित्र धेरै कुराहरू पर्दछन् बालविवाह, बहुविवाह, जवरजस्ती विवाह, जवरजस्ती करणी, चेलिवेटी बेचबिखन, गर्भपतन, अनमेल विवाह, दाइजो प्रथा, छाउपडी प्रथा यी सबै महिला विरुद्ध हुने हिंसाका कारक तत्वहरू हुन् (विष्ट, २०७६) ।

महिलाहरू आफ्नै घरभित्र पिटिन्छन्, बलात्कृत हुन्छन्, जर्बजस्ती देहव्यापारमा लगाइन्छ, यौनदासको रूपमा राखिन्छ, जर्बजस्ती गर्भवती बनाइन्छ, बाल विवाह, अनमेल विवाह विधवा प्रतिको दुर्व्यवहार आदि पनि घरेलु हिंसा अन्तर्गतका हिंसाहरू हुन् (मिश्र, २०७८) ।

महिलाले माइती र घर दुबै ठाउँबाट सम्पत्तिको हिस्सेदार बन्न नसक्ने भएकोले गर्दा महिलाहरूको विवाह पश्चात् सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक तथा निर्णायक भूमिकामा महिलाको स्थिति कमजोर भएको पाइन्छ । समाजमा ८०% भन्दा बढी हिंसा र अपराध महिला कै विरुद्ध हुने गर्दछ । त्यस्ता प्रकारका हिंसामा घरायसी हिंसा, कुटपिट, प्रताडना, दाइजोको कारण हत्या, बालिका भ्रुण हत्या, यातना आदि रहेका छन् । समाजमा तुलनात्मक रूपमा पुरुष भन्दा महिला नै हिंसाको शिकार बन्दै आएको पाइन्छ (विष्ट, २०७६) ।

महिलालाई पितृसत्तात्मक समाजले गर्ने गरेको हिंसालाई महिलाको सामाजिक अवस्थाको दयनिय स्वरूपको रूपमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । उनका अनुसार समाजमा पुरुषहरू प्रधान भएकै कारणले महिलाहरूलाई होच्याउने, नियन्त्रणमा राख्ने, शोषण गर्ने जस्ता अमानवीय व्यवहार गरिन्छ । महिला माइती र घर दुबै ठाउँबाट सम्पत्तिको हिस्सेदार बन्न नसक्ने भएकाले गर्दा महिलाको विवाह पश्चात् सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक र धार्मिक निर्णायक भूमिकामा महिलाको स्थिति कमजोर भएको पाइन्छ । समाजमा भेदभाव तथा उचोनिचोको भावनाको विकास हुनुमा शिक्षाको कमी रहनुलाई एक प्रमुख कारक ठान्दछन् । उनका अनुसार शिक्षा एउटा दियो हो जसले अन्धकारलाई हटाई उज्यालो

बनाउछ । एक पुरुषको शिक्षा त्यही व्यक्तिलाई नै हो भने नारी शिक्षा एउटा त्यस्तो दियो हो जसले सम्पूर्ण परिवारलाई नै उज्यालो बनाउछ । त्यस कारण महिलाहरुका लागि शिक्षा नितान्त आवश्यक हुन्छ । यही शिक्षाले नै समाजमा मानिसहरुबीच रहेको उचनिचको भेदभावलाई कम गर्न सघाउँ पुर्याउदछ । अध्ययनको सैद्धान्तिक अवधारणा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ (आचार्य, २०७८) ।

समाजमा ८०% भन्दा बढी हिंसा र अपराध महिला कै विरुद्ध हुने गर्दछ । त्यस्ता प्रकारका हिंसामा घरायसी हिंसा, कुटपिट, प्रताडना, दाइजोको कारण हत्या, बालिका भ्रुण हत्या, यातना आदि रहेका छन् । समाजमा तुलनात्मक रुपमा पुरुष भन्दा महिला नै हिंसाको शिकार बन्दै आएको पाइन्छ (नागरिक दैनिक, २०८०) ।

यस लैङ्गिक शब्द महिला र पुरुषको सामाजिक सम्बन्धित रहेको छ । समाजले नै महिला र पुरुषले के गर्ने के नगर्ने बारे पद तथा भुमिका निर्धारण गरेको हुन्छ । यसैले लैङ्गिकतालाई सामाजिक लिङ्ग पनि भन्ने गरिएकोछ । समाज तथा परिवारमा महिला र पुरुषले सामाजिकरण प्रकृया अनुसार विभिन्न कुराहरु सिक्दछन् । समाज र संगठनमा कस्तो व्यवहार गर्ने भन्ने बारे जान्दछन् । यसरी नै समुदायले सामाजिक सांस्कृतिक व्यवस्थापनलाई आधार बनाएर महिला पुरुषको भुमिका निर्धारण गरेको हुन्छ । समाज, जाति, उमेर, वर्ग समुह अनुसार महिला र पुरुषका प्रकृति, व्यवहार, मुल्य मान्यता फरक फरक रहेका हुन्छन् । महिला र पुरुषका यिनै मुल्य, मान्यता, व्यवहार र समुदाय तथा सामाजिक सांस्कृतिक इकार्यहरु द्वारा महिला पुरुषले सम्पादन गर्ने भनी निर्धारण गरेका काम कर्तव्य जिम्मेवारीहरुलाई लैङ्गिकता भनिन्छ । मुख्यतः महिला र पुरुषले गर्ने सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक मनोवैज्ञानिक, राजनैतिक भुमिका, मुल्य मान्यतालाई नै लैङ्गिकता भनिन्छ (मिश्र, २०७८) ।

वर्तमान समाज विगतको तुलनामा निकै पृथक एवं परिस्कृत भइसकेको सन्दर्भमा पनि दुःखको कुरा यो छ कि महिलालाई हेर्ने दृष्टिकोणमा परिवर्तन आउन सकेको छैन । हिंसाको कार्यहरु घट्नुको साटो बढी रहेको पाइन्छ । हाम्रो समाजमा स्थापित विभिन्न संस्थाहरु, परिवार जाति व्यवस्था, जनजाति आदिमा पनि एकले अर्को वर्ग विशेषलाई कुनै न कुनै रुपमा दमन र शोषण गर्ने गरेको पाइन्छ । जहाँ पुरुषले महिलालाई निर्ममता पूर्वक कुटपिट, दमन र शोषण गर्ने गरेको पाइन्छ । लैङ्गिक आधारमा भन्ने हो भने विभिन्न समाज र संस्कृतिमा पुरुषले महिलालाई दमन गरेका छन् । समाजमा पुरुषको सर्वेसर्वा बोलवाला छ

। जसले गर्दा महिलालाई इच्छा अनुसार क्रियाकलाप गराउन बाध्य तुल्याइएको छ । अर्थात् महिला उपर पुरुषले खुल्ला रुपमा हैकमबाद चलाएको छ । नेपाली समाज र संस्कृतिको संरचना पितृसतात्मक मुल्यमा आधारित भएको हुनाले महिलाहरुलाई घर बाहिर आउने खालको सहज वातावरण बन्न सकेको पाइदैन भने घरमा पनि महिलाको स्थिति दबिएको अवस्थामा पाइन्छ । हाम्रो समाजमा महिलाको स्थिति नाजुक कष्टप्रद रहेको कुरा जनसांख्यिक शैक्षिक, आर्थिक , राजनैतिक स्थिति, समाजिक सांस्कृतिक र वैवाहिक स्थिति आदि बाट प्रष्ट रुपमा देखिएको छ (चालीसे, २०७९) ।

समाजमा महिलामाथि हुने पीडाको तह पनि फरक फरक हुने कारण वृहत् संरचनाभिन्न बसेर समुदायका जाति, प्रजाति, लिङ्ग, अर्थव्यवस्था आदि सबैको प्रभावलाई लैङ्गिक सवालको रूपमा बुझ्नु पर्दछ भन्ने धारणा रहेको छ । परम्परागत दृष्टिकोणबाट केवल बलात्कार र यौन दुर्व्यवहारलाई महिला विरुद्ध हुने हिंसाको रुपमा लिइन्छ तर हिंसाभिन्न धेरै कुराहरु पर्दछन् बालविवाह, बहुविवाह, जवरजस्ती विवाह, जवरजस्ती करणी, चेलिवेटी बेचबिखन, गर्भपतन, अनमेल विवाह, दाइजो प्रथा, छाउपडी प्रथा यी सबै महिला विरुद्ध हुने हिंसाका कारक तत्वहरु हुन् । सामाजिक लिङ्ग भेदको आधारमा गरिने सम्पूर्ण कार्यहरु जसबाट महिलालाई Physical Sexual/Psychological रुपमा आघात पुग्छ वा डर, धाक, धम्की प्रयोग गरी महिलाको स्वतन्त्रता हनन गरिन्छ भने वा व्यक्तिगत वा सामाजिक जीवनमा त्यसो गरिन्छ भने त्यो महिला विरुद्धको हिंसा हो (Beijing Declaration, 1995) ।

विश्वव्यापी रुपमा लैङ्गिक असमानता भएको पाइन्छ । 'Gender' भन्नासाथ सामाजिक, साँस्कृतिक रुपले निर्माण भएको अवधारणा हो । र हरेक समाजमा महिला पुरुषले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका फरक-फरक निर्धारण गरिएको हुन्छ । समाज द्वारा निर्मित सामाजिक लिङ्ग जन्मजात विभेद भएर आएको होइन महिलालाई अधीनस्थ गराउने पितृसतात्मक सामाजिक संरचनाको सोच हा । महिलाहरु आफ्नै घरभित्र पिटिन्छन्, बलात्कृत हुन्छन्, जर्वजस्ती देहव्यापारमा लगाइन्छ, यौनदासको रुपमा राखिन्छ, जर्वजस्ती गर्भवती बनाइन्छ, बाल विवाह, अनमेल विवाह विधवा प्रतिको दुर्व्यवहार आदि पनि घरेलु हिंसा अन्तर्गतका हिंसाहरु हुन (महिला कानून र विकास मञ्च,२०७९) ।

मनुष्मृति अनुसार महिलाहरु वाल्यावस्थामा आमा बुबाको नियन्त्रणमा, विवाहित अवस्थामा श्रीमानको नियन्त्रणमा भने बुढ्यौली अवस्थामा छोराहरुको नियन्त्रणमा बस्नु पर्ने

हुन्छ । धार्मिक उक्तिबाट पनि महिलाको अवस्था प्रष्ट हुन्छ । महिलालाई कमजोर, असक्षम र अपूर्ण व्यक्तित्वको रूपमा स्थापित गरिएको छ । अर्थ उत्पादनको क्षेत्रमा भन्दा महिलाले घरायसी कार्य, बालबच्चा स्याहार सुसार जस्ता अनुत्पादित कार्यमा संलग्न गराएको छ । समानताको अधिकारको अभावले महिलालाई मूल्यहीन र गन्तव्यहीन बनाउछ (चालिसे, २०७९) ।

कुनै पनि समाजको प्रगतिको मापदण्ड नारीलाई मानिन्छ । समाजमा महिलाले भन्दा अलिकति पनि बढि सुख सुविधाको अधिकार पुरुषले उपभोग गर्दछ भने त्यस समाजलाई प्रगतिशील र विकसित भन्न मिल्दैन । महिलाहरु परिवारका प्रमुख आधारस्तम्भ हुन् र परिवार समुदायको आधारशिला हो भने समुदाय एउटा राष्ट्रकै आधार हो । त्यसैले महिलालाई समाज र राष्ट्रका वास्तविक कर्णधार हुन् भन्न सकिन्छ । महिलाको सन्दर्भमा एंगेल्सको भनाई लिदै प्रश्रित (२०२०) ले “सर्वप्रथम सभ्यताको बीऊ रोप्ने आइमाइहरु नै हुन् । तिनीहरुले पुरुषहरुलाई घुमन्ते जीवनबाट स्थिर जीवनमा ल्याई प्रतिष्ठापित गरे” भन्ने कुरालाई उल्लेख गरेका छन् । नेपाली महिलाहरुको सामाजिक, आर्थिक अवस्था जटिल छ, यसलाई एकांकी रूपमा सहजै व्याख्या गर्न सकिदैन । भौगोलिक क्षेत्र, आर्थिक अवस्था, सांस्कृतिक, तथा जातीय विभेदको विविधताले महिलाको पहुँच स्तरमा पनि फरकपना आएको हुन्छ । महिलाको परिवारभित्र निश्चित भूमिका के छ र परिवारको स्थानले सामाजिक संसारमा महिलाको भूमिकालाई निर्धारण गर्दछ ।

घरेलु हिंसा मानिसहरुलाई सबै भन्दा घृणित व्यवहार हो । पिडकले हिंसा आफ्नो घरभित्र भोग्छन्, जुन ठाउँमा उनले आफुलाई सबैभन्दा सुरक्षित अनुभव गर्नु पर्ने थियो । महिलाहरुमाथी हुने घरेलु हिंसा संसारभरी नै तिब्ररूपमा फैलिएको एक विश्वव्यापी समस्या हो । विभिन्न स्थानमा त्यहाँको समाज र संस्कृति अनुसार र फरक-फरक किसिमले यसले जरा गाडेको छ । महिला तथा बालबालिका माथि घरभित्र हुने दुरव्यवहार वा अत्याचार नै घरेलु हिंसा हुन् । महिलाहरु आफ्नै घर भित्र भेटिन्छन्, बलात्कार हुन्छन्, जवरजस्ती देहव्यापारमा लगाइन्छन् यौन दासको रूपमा राखिन्छन् । जवरजस्ती गर्भवती बनाइन्छन्, बाल विवाह, अनमेल बहुविवाह विधवा प्रतिको दुर्व्यवहार आदि पनि घरेलु हिंसा अन्तर्गतको हिंसाहरु हुन (पोखेल, २०७८) ।

महिलाहरुको परम्परागत भूमिका, सामाजिक र व्यवहारिक अवस्थामा परिवर्तन आएको छैन । जसले गर्दा महिलाहरुले विभिन्न हिंसाहरुको शिकार हुनु परेको छ । अर्कातिर

घरेलु हिंसा र पारिवारिक उत्पीडन सहनु महिलाको सामाजिक धर्म बनिस्केको छ । भने अर्को तिर सोझा सिधा महिलालाई आफ्नै परिवारका सदस्यले पनि आर्थिक प्रलोभनमा पारि महिलालाई विक्रि गरिरहेका घटना दैनिक रूपमा पत्रपत्रिका र टि.भी. समाचारको माध्यमबाट आइरहेको छ । परिवारका सदस्यबाट हुने यौन शोषणको अलावा विभिन्न क्षेत्रबाट आफ्नो स्वार्थ पुरा गर्न समेत चेली बेटी बेच विखन, कार्यले महिला माथि थप पिडा पुग्न गएको छ । यस्तो प्रकारको घृणित कार्यलाई रोकथाम गर्न र महिलालाई सचेत गराउन भनि विभिन्न खालका संघ संस्थाहरु खोलिएका छन् । यस्तो परिस्थितिमा सहि रूपमा महिला माथि हुने हिंसाले निकास पाउन नसकेको अवस्थामा यस सम्बन्धि हुने कुनै पनि प्रकारको अनुसन्धानको महत्व रहन जान्छ । वर्तमान समाज विगतको तुलनामा निकै पृथक र परिष्कृत भैसकेको छ समाज दिन प्रतिदिन सुविधा सम्पन्न भएको छ तर विडम्बना मानिसमा चेतनाको विकास हुन सकेको छैन समाजमा महिलाप्रति घरेलु हिंसा समाजको विकास प्रविधि सगै बढि रहेको पाइन्छ । घरेलु हिंसा सबै व्यक्तिबाट मात्रै हुदैनन् केहि समाजबाट हुने गरेका पाइन्छ भने केहि राज्य वा सरकारबाट पनि हुने गरेको पाइएको छ (शर्मा, २०७८) ।

घरेलु हिंसा भनेको महिला विरुद्धको हिंसाको सबैभन्दा पुरानो स्वरूप हो । यो सबै किसिमको समाजमा प्रचलित छ । घरेलु महिलाको स्वास्थ्यलाई खतरामा परिरहेको छ र पारिवारिक तथा सार्वजनिक जीवनमा समानताको आधारमा सहभागी हुने महिलाको क्षमतामा प्रभाव परिरहेको छ । अतः राज्य पक्षले सार्वजनिक वा निजि कुनै पनि क्षेत्रमा लिङ्गको आधारमा हुने हिंसालाई नियन्त्रण गर्न आवश्यक प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्छ । विश्व स्वास्थ्य संगठनले जारी गरेका एक प्रतिवेदनमा महिला हिंसा सर्वव्यापी रहेका एवम् विशेषत घरेलु हिंसाको रूपमा संसार भरी नै भयावह रहेको तर्फ इंगित गरेको छ । अझ गम्भिर कुरो के छ भने यस्ता घरेलु हिंसाहरूलाई कतिपय देश अनि समाजमा साधारण रूपमा लिने गरिएको छ । यसर्थ उक्त परिवेशमा घर नै असुरक्षित रहेको तथ्य उजागर गरिएको छ (WHO, 2022) ।

महिलाले माइति र घर दुवै ठाउँबाट सम्पतिको हिस्सेदार वन्न नसक्ने भएकोले गर्दा महिलाहरूको विवाह पश्चात सामाजिक आर्थिक, धार्मिक, निर्णायक भुमिकामा महिलाको स्थिति कमजोर भएको पाइन्छ (लेन वनेट १९८३) । महिलालाई गरिने गालि बेइजती पारिवारिक भेदभाव, दाइजो, नल्याउका कारण गरिने भेदभाव, श्रीमान श्रीमतीको इच्छा

विपरित राख्ने यौन सम्पर्क, छोरा पाउनु पर्ने वाध्यता, घरमा सबभन्दा पछि खाना खानु पर्ने चलन जस्ता सम्पूर्ण कुराहरू र महिला हिंसामा स्वरूपहरू हुन् । यस्ता सम्पूर्ण खाले हिंसाहरू बाट महिलाहरूको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष असर पर्दछ । प्रायः जसो यौन जन्य हिंसा भोगेका महिलाले उक्त घटना प्रहरी समक्ष पुऱ्याउदैन् किनकि प्राय त्यस्ता मुलुकहरू जहां महिलाको कुमारित्वलाई परिवारको इज्जत संग जोडिन्छ । त्यहाँ महिलाहरूको आफ्नै बलात्कारको कुरा सार्वजनिक भएमा त्यहि बलात्कारी संग विवाह गर्न दवाव दिइन्छ (विश्व स्वास्थ्य संगठन, २०२२) ।

यौन जन्य दुव्यवहार कुनै व्यक्ति विरुद्ध यौन जन्य मनसायले गरिने अनिच्छित आचरण वा व्यवहार हो । यस्तो यौन जन्य दुव्यवहार शारिरिक मौखिक लिखित वा इशाराले जुनसुकै पनि हुन सक्छ । शारीरिक यौन जन्य चुट्किलाहरू अप्रिय कुराकानी वा ठट्टा, लैगिक, लक्षित अपमान जनक वचनहरू, अनिच्छित यौन जन्य आमन्त्रणहरू, प्रस्तावहरू वा दवाव पर्दछ । यस्तै लिखित यौन जन्य दुर्व्यवहारभित्र यौन सम्बन्धि सामाग्री प्रदर्शन गर्नु अस्लिल वा कामुक तस्वीरहरू वस्तु वा लिखित सामाग्री प्रदर्शन गर्नु आदि पर्दछ भने घुरेर हेर्नु, सुसेली बजाउने, आँखा जुधाउनु, यौन जन्य अस्लिल इशारा गर्ने आचरणहरू इशाराले गर्ने यौन जन्य दुर्व्यवहारहरू हुन् (मल्ल, २०७८) ।

आज पनि महिलाहरूलाई दोस्रो दर्जाको नागरिकको रूपमा हेरिन्छ । धार्मिक दृष्टिकोणबाट पनि महिला पुरुष रथका दुई पाङ्गाका रूपमा परिभाषित गरिएको छ । महिला र पुरुष एक अर्को प्रति आश्रित छन् । एकको अभावमा अर्को सञ्चालन हुन नसकेको कुरा पनि धर्मशास्त्रहरूले व्याख्या गरेको पाइन्छ । यसरी धर्मग्रन्थमा समान रूपले हेरे पनि महिला विरुद्धको भेदभाव हाम्रो समाजमा जीवनचक्रको रूपमा देखा परेका छन् । हिन्दू धर्ममा देवीहरूलाई शक्ति स्वरुपाको रूपमा हेरिन्छ । पूजा अर्चना गरी जिवित देवीको रूपमा कुमारीलाई पूजा अर्चना गरिएकोछ । जसलाई महिलाको प्रतिकको रूपमा लिइन्छ, तर तिनै देवीबाट मानिसमा आईपुग्दा महिला प्रतिको दृष्टिकोणमा फरकपन पाइन्छ । जुनसुकै उमेर अवस्थाको पुरुष भए पनि उनीहरूको हकअधिकार महिलाको भन्दा बढी हुने हुनाले महिलाहरूले पैत्रिक सम्पत्तिमा हकदावी गर्न सक्दैन् । जसले गर्दा महिलाहरूलाई केवल पुरुषको खेलौनाको रूपमा लिने गर्दछन् । अझ विवाहमा कम दाइजो ल्याएको निहुँमा परिवारमा भैँभगडा हुने र परिणाम स्वरुप महिलाहरूको भविश्य नै अन्धकारमा पर्ने गरेको छ । तसर्थ आर्थिक दृष्टिकोणले पनि महिलाहरू पुरुषको भोग विलास र उपभोग्य वस्तुको

साधनको रूपमा प्रयोग हुँदै आएको कारण महिलाहरू हिंसा सहन बाध्य भएको अध्ययनहरूले देखाएको छ (मल्ल, २०७८) ।

नेपालमा महिला माथि हुने हिंसाहरूमा हाम्रा परम्परागत रूपमा रहि आएका (देउकी, भुमा, बादि, छाउपडी) प्रथाहरू विद्यमान छन् । हिंसागत रूपमा परिभाषित गर्नुपर्दा महिला माथि कसैले मानसिक रूपमा असर पार्ने किसिमले सधैं गालीगलौच गर्ने, विभिन्न सामानहरू साना हतियारबाट कुटपिट गर्ने, सानै उमेरमा विवाह गारिनु, विभिन्न प्रलोभनमा परी किशोरीहरूलाई बेचबिखन गरी उनीहरू यौनजन्य क्रियाकलापमा सहभागी गराउन लगाउनु, महिलामाथि छोरा छोरी नपाएर होस वा छोराछोरी पाएको निहुमा बहुविवाह गरिदिने र उनीहरूलाई पछि सबैले हेला गरिनु साथै विवाहित नारीहरूलाई दाइजो प्रथाको नाममा विभिन्न किसिमका तनाव दिने, मानसिक रूपमा सधैं हेला गर्ने किसिमका क्रियाकलापहरू महिला माथि हुने हिंसाका प्रकारहरू पर्दछन् (SAATHI, 2019) ।

नेपाली समाज परम्परागत धार्मिक पितृसत्तात्मक पारिवारिक ढाँचा अनुसार चलेको समाज हो । अर्को शब्दमा भन्नु पर्दा वर्तमान सामाजिक संरचना पुरुषको बोलवाला भएको पुरुष समाज हो जहा पितृसत्ताले सिर्जना गरेको मूल्य, मान्यता र परम्पराबाट परिवार, समाज, समुदाय गर्दै राज्य, देश तथा विश्व नै चलिरहेको छ । जसको कारण दिनहुँ जसो पुरुषबाट कुनै न कुनै रूपमा दमित हुनु परेको छ । अर्को शब्दमा महिला पुरुषलाई एउटै सिक्काको दुईवटा पाटा वा एउटै रथको दुइवटा पाङ्गा भने पनि सिक्काको एउटा पाटो र रथको एउटा पाङ्गालाई बढी महत्व दिइएको पाइन्छ । अर्थात् पुरुषको तुलनामा महिलाको उपस्थितिलाई अपहेलना गरिएको छ । भारतीय समाजशास्त्र “कमला भाषिन” का अनुसार पितृसत्तामा महिला र पुरुषबीचमा शक्ति सम्बन्ध हुन्छ र पुरुष अनेक बहाना बनाएर महिलालाई सधैं आफ्नो अधिनमा राख्ने वा शोषण गर्ने गर्दछ । बोलीमा मात्र पुरुष महिला भनेको राष्ट्र निर्माणका लागि अभिन्न अङ्ग हुन भनेर भनिन्छ तर व्यवहारमा अझै उतार्न सकिएको छैन (पोखेल, २०७८) ।

आचार्यले बाबु आमाले छोरीको शिक्षा भन्दा छोराको शिक्षालाई बढी ध्यान दिन्छन् किनकी छोरालाई बुढेसकालको सहार मानिन्छ तर छोरीलाई माइती घरको अस्थायी पाहुना मानिन्छ भनेर उल्लेख गर्नु भएको छ । ओरेक नेपालले आभिलेखिकरण गरेका तथा विभिन्न दैनिक पत्रपत्रिकाहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा कार्तिक महिनामा ९२ जना महिलाहरू माथि हिंसा भएको पाइएको छ । जस मध्ये सबैभन्दा बढि घरेलु हिंसाका २६ वटा घटना

रहेका छन् । ओरेक नेपाल द्वारा प्रकाशित महिला हिंसा विरूद्धको वर्ष पुस्तक मा पनि अभिलेखिकरण गरिएका घटनाहरूमध्ये सबैभन्दा बढि ६७ प्रतिशत महिलाहरूमा घरेलु हिंसा रहेको पाइएको छ । त्यसमा पनि सबैभन्दा बढि ७४ प्रतिशत महिलाहरू आफ्नौ श्रीमानबाट हिंसामा परेका र २६ प्रतिशत परिवारका अन्य सदस्यबाट हिंसा खप्न बाध्य रहेको तथ्याङ्क पाइएको छ । महिलाहरू सबै भन्दा बढि आफ्नै घर परिवार बाट हिंसा खेप्न बाध्य छन् भन्ने कुरालाई यस तथ्याङ्कले पनि पुष्टि गरेको छ (ओरेक नेपाल २०७८) ।

अध्याय तिन

अनुसन्धान पद्धति

३.१ अनुसन्धान क्षेत्रको छनौट र यसको औचित्य

यस अनुसन्धान कार्यलाई मूर्तरूप दिन वा अध्ययन कार्यलाई क्रमबद्ध रूपमा अगाडि बढाउनका लागि सर्वप्रथम अनुसन्धान गर्ने उपयुक्त स्थानको छनौटको आवश्यकता पर्दछ । त्यसैले यस शोधको लागि अध्ययन क्षेत्रको रूपमा लुम्बिनी प्रदेश नवलपरासी (पश्चिम) जिल्ला रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ परासी बसोवास गर्ने महिलाहरूलाई लिइने छ । यहाका महिला समाजिक, आर्थिक, राजनैतिक र साँस्कृतिक सबै पक्षबाट कमजोर भएको र महिला हिंसा समाजमा व्यापक रहेकोले त्यस सम्बन्धी जानकारी लिनको लागि उपरोक्त क्षेत्र छनौट गरिने छ । यहाका महिला निरक्षर, आर्थिक कुरामा श्रीमान माथि अथवा छोराहरू माथि आश्रित भएकाले गरिबीका कारण उनीहरूको जीवनमा अभाव भएकोले यो समुदायका महिलाहरू माथि बढी हिंसाका घटना हुने भएकाले पनि यस क्षेत्रलाई अध्ययन क्षेत्रका रूपमा लिइने छ । शोधकर्ताले यस लुम्बिनी प्रदेश नवलपरासी (पश्चिम) जिल्ला रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ परासी छनौट गर्नुको पछाडि निम्न कारणहरू रहेका छन् । म यस क्षेत्रमा स्थायी बसोवास गर्ने भएकोले प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता विधिद्वारा तथ्याङ्क संकलन गर्न सजिलो हुने हुनाले । यस क्षेत्रका महिला सामाजिक, आर्थिक सबै पक्षबाट कमजोर भएको र महिला हिंसा समाजमा व्यापक रहेकोले त्यस सम्बन्धी जानकारी लिन तथा बढि भन्दा बढि त्यसका कारण के रहेछन् भन्ने उद्देश्य प्राप्तिका लागि यो क्षेत्र उपयुक्त भएको छ ।

३.२ अनुसन्धान ढाँचा

यस अध्ययनमा दुई किसिमका ढाँचाहरू प्रयोग गरिएका छन् । अन्वेषणात्मक ढाँचा प्रयोग गरी महिलाहरू माथि हुने हिंसाको स्वरूप तथा कारण र सामाजिक आर्थिक अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ भने वर्णनात्मक ढाँचाबाट महिलाहरूमा हिंसाबाट देखिने प्रभावहरूको अध्ययन गरिएको छ ।

३.३ तथ्याङ्कको स्रोत तथा प्रकृति

यस अध्ययनका क्रममा तथ्यांक संकलनका लागि प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतहरू प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक तथ्यांकहरू कार्यक्षेत्र सर्वेक्षणबाट संकलन गरिएको छ, जसका लागि अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली, जस्ता विधिहरू अपनाइएको छ । यसै गरी द्वितीय तथ्यांकको संकलनका लागि नगरपालीका लगायतका स्थानीय निकायको सहयोग लिईएको छ र

अध्ययनसँग सम्बन्धित पूर्वकार्य लेखरचना र पत्रपत्रिकालाई पनि तथ्यांक संकलनको आधार बनाइएको छ ।

३.३.१ प्राथमिक स्रोत

यस अध्ययनका क्रममा तथ्यांक संकलनका लागि प्राथमिक स्रोतका रूपमा कार्यक्षेत्र सर्वेक्षणबाट संकलन गरिएको छ । जसका लागि अर्न्तवार्ता, प्रश्नावली, ब्याक्तिगत अध्ययनको प्रयोग गरिएको छ ।

३.३.२ द्वितीय स्रोत

अनुसन्धान कर्ताले आफ्नो अनुसन्धानको विषय अनुरूप द्वितीय स्रोतबाट तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । यस अर्न्तगत नगरपालीकाले उपलब्ध गराएको तथ्याङ्क , नगरपालीका प्रोफाईल, वार्षिक प्रतिवेदन , नगरपालीकाको निति योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई द्वितीय स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

३.४ नमूना छनौट

घरेलु हिंसाबाट पिडित भएपनि सहेर बस्ने परिपाटी हाम्रो समाजमा यथावत रहेको छ एकातिर असह्य भै कानूनी उपचारको निमित्त सम्बन्धित संस्था वा निकायमा उजुरी गरी सहयोगको याचना गर्ने परीपाटीको पनि विकास हुँदै आएको छ । यो अध्ययन लुम्बिनी प्रदेश नवलपरासी, पश्चिम जिल्ला रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ परासीमा केन्द्रित रहेको छ । रामग्राम नगरपालीकाको तथ्याङ्क अनुसार अध्ययन क्षेत्रमा जम्मा ४५२ घरधुरी रहेका छन् । जहाँ ४३७८ जना मानिस बसोवास गर्ने गर्दछन् । जस मध्ये २०४३ अर्थात (४६.६६%) पुरुष र २३३५ अर्थात (५३.३४%) महिला रहेका छन् (नगर प्रोफाईल) । नगरपालीका तथ्याङ्क अनुसार गत आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा नगरपालीकामा दर्ता भएका ८० जना पिडित महिलाहरू मध्यबाट ५० जना अर्थात (६२.५%) घरेलु हिंसाबाट पिडित महिलाहरूलाई यस अध्ययनको लागि नमूना मानेर सर्वेक्षण विधिको प्रयोग गरि अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ । यस अध्ययनको नमूना छनौटका लागि उद्देश्यमुलक विधि जुन असम्भावनायुक्त नमूना छनौट विधि गरिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क संकलन विधिहरू

अध्ययनका क्रममा प्राथमिक तथ्यांकहरू प्रश्नावली अर्न्तवार्ताको माध्यमबाट हिंसा पिडित महिलाहरूको सर्वेक्षण गरिएको छ । यसबाट प्राप्त निष्कर्षलाई समग्र महिलाहरूको अवस्थाको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । द्वितीय तथ्यांक अन्य पत्रपत्रिकामा प्रकाशित

सामाग्रीबाट लिइएको छ । अध्ययनका क्रममा अर्न्तवार्ता तथ्यांक संकलनमा आवश्यक पर्ने महत्वपूर्ण विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस विधि अनुसार नमूना छनोटमा परेका हिंसा पिडित महिलाहरु सँग उनिहरुको परिवार, परिवार संगको सम्बन्ध, पेशामा कस्तो खालको काम गर्नुहुन्छ र तपाईंहरुले कस्तो खालको हिंसा भोगीरहनु भएको छ, हिंसाबाट कस्तो प्रभाव परेको छ भन्ने कुराहरु, सामाजिक, आर्थिक, तथा अन्य पक्षहरुको बारेमा अर्न्तवार्ता लिईएको छ ।

३.६ तथ्यांकको प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण

अध्ययनका क्रममा लिइएका संख्यात्मक तथ्यांकलाई आवश्यकता अनुसार तालिकीकरण गरि वर्णणात्मक शैलिमा प्रस्तुत गरि तार्किकरुपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चार

महिला हिंसा सम्बन्धि समाजशास्त्रीय अध्ययन

यस अध्ययनमा मुख्य गरि नवलपरासी पश्चिम, रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ मा बस्ने महिलाहरुलाई केन्द्रित गरेर ति महिलाहरुलाई पारिवारीक तथा सामाजिक हिंसाको वास्तविकता, सामाजिक प्रभावलाई समेटदै अध्ययन गरि यसबाट भएको प्रभावको अध्ययन तथा बिप्लेषण गर्नु रहेको छ । तसर्थ यी विविध पक्षहरुको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्नका लागि प्रश्नावली तयार पारी प्रत्यक्ष रुपमा भेटघाट, अन्तरवार्ता लिइएको थियो । जसबाट प्राप्त नतिजा तथा जानकारीहरुलाई विस्तृत रुपमा व्याख्या तथा विश्लेषण नवलपरासी पश्चिम, रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ का महिलाहरुको अवस्थालाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ घरेलु हिंसा पीडित महिलाहरुको सामाजिक अवस्था

नेपाली समाजमा महिलाहरु दविएर पिल्सिएर पिडित भएर वस्न बाध्य छन् । समाजमा मात्र हैन उनीहरु आफ्नै परिवार बाट पनि हिंसा को शिकार भएका छन् । यसरी आफ्नै परिवार बाट हुने हिंसामा श्रीमान, सासु-ससुरा नन्द आमाजु आदि बाट विभिन्न प्रकारका कुटपिट, बलात्कार अवाञ्छित शब्द प्रयोग गरी गाली गर्ने, चोरी तथा भुट्टा आरोप लगाउने शारीरिक तथा मानसिक यातना दिने गरेको पाइन्छ । यस्तो हुनुमा महिलाहरुको आर्थिक, शैक्षिक, सामाजिक हैशियत नहुनु हो । हाम्रो समाजमा छोरीलाई जन्मे देखि नै हेलाको दृष्टिले हेरिने भएकोले उनीहरुलाई उचित शिक्षा दिइदैन जसले गर्दा उनीहरुको आर्थिक अवस्था पनि कमजोर हुन्छ ।

यस अध्ययनमा हिंसा पिडीत महिलासँग उनीहरुको सामाजिक स्थिति जसमा उनीहरुको जातिगत विवरण तथा क्षेत्रगत विवरण, उनीहरुको धार्मिक, शैक्षिक र सौहाद्रपूर्ण वातावरणको बारेमा तथ्याङ्क प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.१ उमेरका आधारमा उत्तरदाता महिलाहरुको अवस्था

नवलपरासी पश्चिम, रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ का छनौटमा परेका हिंसा बाट पिडित महिला उत्तरदाताहरु लाई तपाईंको उमेर के कस्तो रहेको छ भनि सोधिएको प्रश्न पश्चात प्राप्त विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १

उमेर अनुसार उत्तरदाताको विवरण

उमेर समूह	संख्या	प्रतिशत
१०-२०	३	६
२१-३०	१६	३२
३१-४०	२१	४२
४१-५०	६	१२
५१+	४	८
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण-२०८०

माथिको तालिका अनुसार हिँसा बाट पिडित उत्तरदाता महिलाहरू सबै भन्दा कम १०-२० वर्ष उमेर समूहका ३ जना अर्थात ६ प्रतिशत र सबै भन्दा धेरै ३१-४० वर्ष उमेर समूहमा २१ जना अर्थात ४२ प्रतिशत रहेका छन् । १०-२० वर्ष उमेर समूहका हिँसा पिडित महिलाहरू थोरै रहनुमा यो उमेर समूहमा अध्ययन गर्ने गरेको, विवाह गरिनसकेका, चेतनाको स्तर बढि हुने गरेको कारण हिँसा कमि रहेको पाईयो भने सबै भन्दा धेरै हुनुको कारण विवाहित र महिलाहरूमा चेतनाको स्तर कम रहने साथै घरको मात्र काम गर्ने गरेका महिलाहरू रहेको पाईयो ।

४.१.२ जातका आधारमा उत्तरदाताहरूको अवस्था

नवलपरासी पश्चिम, रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ मा विभिन्न जातका मानिसहरू बसोवास गर्दै आएका छन् । यो विभिन्न जातजाति, भाषा, धर्म र सांस्कृतिक विविधताले भरिएको क्षेत्र हो । यहि विविधता नै यस ठाउँको विशिष्ट पहिचान हो । प्रस्तुत अध्ययनमा रहेका उत्तरदाता महिलाको जातिगत रूपमा वर्गिकरण गरी ब्याख्या गर्ने प्रयास गरिएको छ । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २

उत्तरदाता महिलाहरूको जातिगत विवरण

जातजाती	संख्या	प्रतिशत
बाहुन	६	१२
क्षेत्री	२	४
मधेसी	१५	३०
थारु	२२	४४
अन्य (पहाडि दलित, मधेसि दलित, जनजाती)	५	१०
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण २०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदाता महिलाहरूमा बाहुन, क्षेत्री, मधेसी, थारु, र अन्य जातजाति अर्न्तगतका महिला रहेका छन् । जस मध्ये सबै भन्दा धेरै २२ जना थारु रहेका छन् भने सबै भन्दा थोरै क्षेत्री २ जना रहेका छन् । अध्ययन क्षेत्रमा तराईको थारु बसोवास धेरै रहेकोले उत्तरदाताको संख्या पनि धेरै रहेको पाईयो , थारु समुदायमा महिलाहरूलाई पढाउनु पर्छ भन्ने भावनाको विकास नभएकोले महिलाहरू हिंसाको सिकार बन्न बाध्य रहेका छन् भने सबै भन्दा थोरै क्षेत्री महिलाहरू हिंसा बाट पिडित रहेको पाईयो यसो हुनुको कारण क्षेत्री समुदायका महिलाहरू थोरै रहेका र ति समुदायका महिलाहरू शिक्षित तथा आफै जागिर गर्ने गरेको पाईयो । अन्य जातिहरूमा पहाडि दलित, मधेसि दलित, जनजातीहरू रहेका छन् ।

४.१.३ वैवाहिक स्थितिका आधारमा उत्तरदाताहरूको अवस्था

प्रायः अविवाहितको तुलनामा विवाहत महिलाहरूमा बढी घरेलु हिंसा हुने भएता पनि अध्ययन क्षेत्रमा अविवाहित महिलाहरू माथि पनि हिंसा भएको देखिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनको क्रममा समेटिएका उत्तरदाताको वैवाहिक स्थितिलाई तलको तालिका मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३

उत्तरदाता महिलाहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण

वैवाहिक स्थिती	संख्या	प्रतिसत
अविवाहित	७	१४
विवाहित	३६	७२
सम्बन्ध विच्छेद	४	८
विधुवा	३	६
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण २०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदाता महिलाहरूमध्ये अविवाहित महिलाहरूको संख्या ७ जना अर्थात १४ प्रतिशत रहेका छन् भने विवाहित महिलाहरूको संख्या ३६ जना अर्थात ७२ प्रतिशत रहेका छन् । यसै गरि सम्बन्ध विच्छेद / छुट्टीएर बसेका महिलाहरूको संख्या ४ जना अर्थात ८ प्रतिशत रहेका छन् र विधुवा महिलाहरूको संख्या ३ जना अर्थात ६ प्रतिशत रहेका छन् । विवाहित महिलाहरू पारिवारीक रूपमा धेरै हुने हुनाले पारिवारीक सदस्यहरू बाट फरक फरक खालका हिंसा गर्ने गरेको पाईयो भने विधुवा महिलाहरू एकलै हुने गरेको र उनिहरूको पक्षमा बोल्दिने कोहि नहुने हुनाले समाज बाट हिंसा हुने गरेको बताए ।

४.१.४ परिवारको प्रकारको अवस्था

नवलपरासी पश्चिम, रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ मा मुख्यतया दुई किसिमका परिवार पाइन्छन् । एकात्मक परिवार, संयुक्त परिवार जसलाई तल परिभाषित गरिएको छ ।

एकल परिवारमा आमा, बाबु खास गरी उनका अविवाहित छोरा छोरीहरूलाई मिलेर बनेको परिवारलाई एकल परिवार भनिन्छ । यस प्रकारको परिवार आधुनिक मान्यता तर्फ उन्मुख भएको पाइन्छ । संयुक्त परिवारमा साधारणतया परिवारको तीन पुस्तासम्म रहेका हुन्छन् । यस परिवारमा हजुरबा, आमा, काका, काकीहरू, अविवाहित दिदि तथा फुपुहरू र नाति , नातिनी रहेका हुन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा उत्तरदाताको परिवारको प्रकार पनि हेरिएको थियो जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४

उत्तरदाता महिलाहरूको परिवारको प्रकारको विवरण

परिवारको प्रकार	संख्या	प्रतिशत
एकात्मक	२१	४२
संयुक्त	२९	५८
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण २०८०

तालिका अनुसार उत्तरदाता महिलाहरूको दुई प्रकारको परिवार पाइएको छ । ती हुन एकात्मक र संयुक्त । उत्तरदाता महिलाहरू मध्ये २१ जना अर्थात ४२ प्रतिशत महिला एकात्मक परिवारमा रहदै आएका छन् भने २९ जना अर्थात ५८ प्रतिशत महिला संयुक्त परिवारमा रहदै आएका छन् । संयुक्त परिवारमा हिंसा बाट पिडित महिलाको संख्या धेरै हुनुको कारण परिवारका सदस्यहरू धेरै हुने र परिवारका परिवार बाट फरक फरक प्रकारमा हिंसा हुने रहेको पाइयो भने एकात्मक परिवारमा श्रीमान विदेश हुने छोराछोरि साना साना रहेकाले समाज बाट हिंसा हुने गरेको बताए ।

४.१.५ उत्तरदाताहरूको शैक्षिक अवस्था

विगतको तुलनामा हाल आएर शिक्षाको महत्व प्रति नेपाली समाज सचेत हुन थालेको छ तर पनि अझै ग्रामिण क्षेत्रमा शिक्षाको अवसरबाट वन्चित हुनु परेको स्थिती देखिन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा उत्तरदाता महिला तथा उनीहरूका शैक्षिक अवस्थालाई प्रष्टयाउने प्रयास गरिएको छ । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५

उत्तरदाता महिलाहरूको शैक्षिक विवरण

पढाईको स्तर	संख्या	प्रतिशत
निरक्षर	९	१८
आधारभुत	१६	३२
माध्यमिक तह	१९	३८
विश्वविद्यालय तह	६	१२
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन-२०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदाता महिलाहरू मध्ये सबै भन्दा धेरै माध्यमिक तह अध्ययन गरेका १९ जना रहेका पाईयो भने सबै भन्दा थोरै विश्वविद्यालय अध्ययन गरेका ६ जना मात्र रहेको पाइयो । शैक्षिक अवस्थाले उनीहरूमा हुने हिंसामा कुनै फरक नपारेको पाईयो । माध्यमिक तह अध्ययन गरेका हिंसा पिडित महिलाहरू धेरै हुनुको मुख्य कारण माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने क्रममा प्रेम सम्बन्धमा रहने र सानो उमेरमै वैवाहिक सम्बन्ध जोडने गरेकोले श्रीमान तथा परिवार बाट हिंसा गर्ने रहेको बताए भने विश्व विद्यालय तहमा अध्ययन गरेका महिलाहरू शिक्षित रहने र आफु स्वयम नै पेशा व्यवसायमा जोडिएको कारण हिंसा कमि रहेको पाईयो ।

४.२. घरेलु हिंसा पीडित महिलाहरूको आर्थिक अवस्था

यस अध्ययनमा हिंसा पिडीत महिला सँग उनीहरूको आर्थिक स्थितिको अवस्था के कस्तो रहेको छ त्यसको अध्ययनलाई निम्न अनुसार तालिका अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.१ परिवारको मुख्य आम्दानीको स्रोतको अवस्था

नेपाल एक कृषि प्रधान देश हो यहाँको मुख्य पेशा कृषि हो । तर वर्तमान समयमा विभिन्न कारणले गर्दा यस अध्ययन क्षेत्रका धेरै मानिसहरू आयआर्जनका लागि वैदेशिक रोजगार अपनाएको देखिएको । वैदेशिक रोजगार बाहेकका व्यापारी व्यवसायी मजदुर तथा जागिरे पनि रहेकाछन् । यसै क्रममा उत्तरदाता महिलाहरूको आर्थिक अवस्था थाहा पाउनका लागि उत्तरदाताका परिवारले अपनाउँदै आएको पेशा तथा उत्तरदाता महिलाहरूको पेशालाई तलका तालिकाहरूमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६

उत्तरदाताको परिवारको मुख्य आम्दानीको स्रोतको विवरण

आम्दानीको स्रोत	संख्या	प्रतिसत
कृषि	४	८
ब्यापार	१३	२६
वैदेशिक रोजगार	१४	२८
जागिर	१०	२०
मजदुर	९	१८
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदाताको परिवारको आम्दानीको स्रोतको रूपमा सबै भन्दा थोरै ४ जना अर्थात ८ प्रतिशतले कृषि पेशा अपनाउदै आएका छन् भने १४ जना अर्थात २८ प्रतिशत रहेको पाइयो । वर्तमान समयमा वैदेशिक रोजगारमा जाने लहर चलेको कारण उत्तरदाताहरूको परिवारको मुख्य आम्दानीको स्रोत वैदेशिक रोजगार रहेको पाइयो भने कृषि पेशा थोरै हुनुमा अध्ययन क्षेत्र बजार रहेकोले थोरै रहेको छ ।

४.२.२ उत्तरदाताको मुख्य आम्दानीको स्रोतको अवस्था

हिँसा पिडित महिला उत्तरदाताहरू लाई तपाईंको पेशा के हो भनी गरिएको प्रश्नमा प्राप्त जवाफको विवरणलाई निम्नअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७

उत्तरदाता महिलाहरूको पेशागत विवरण

आम्दानीको स्रोत	संख्या	प्रतिशत
कृषि	३	६
ब्यापार	८	१६
घरायसि काम	२२	४४
जागिर	६	१२
मजदुर	११	२२
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

तालिका अनुसार उत्तरदाता महिलाहरूको पेशाको अध्ययन गर्ने क्रममा सबै भन्दा धेरै घरायसि काम गर्ने २२ जना ४४ प्रतिशत रहेका छन् भने सबै भन्दा थोरै कृषि पेशा गर्ने ३ जना अर्थात ६ प्रतिशत मात्र रहेका छन् । घरायसि काम गर्ने महिलाहरूको संख्या धेरै हुनुको मुख्य कारणका रूपमा श्रीमान वैदेशिक रोजगारमा गएकाका श्रीमतिहरू घरमै बस्ने र घरायसि काम मात्र गर्ने गरेको पाइयो भने थोरै कृषि पेशामा रहेकाहरू अरुको जग्गा भाडामा लिएर गर्ने गरेको पाइयो । घरायसि काम गर्ने महिलाहरूको संख्या धेरै रहनुको मुख्य कारणमा अन्य कुनै पेशा ब्यवसाय नगर्ने घर मै परिवार सँग बस्ने र विभिन्न प्रकारका हिँसा गर्ने गरेको पाइयो भने कृषि गर्ने महिलाहरू अरुको जग्गा भाडामा लिएर कृषि गर्ने र उनिहरू कृषि पेशामा मात्र निरन्तर लाग्ने गरेकोले हिँसा कमि हुने गरेको बताए ।

४.२.३ पारिवारीक जग्गाको अवस्था

अध्ययन क्षेत्रका हिँसा पिडित महिलाहरूको पारिवारीक जग्गा के कति रहेको छ भनि सोधिएको प्रश्न पश्चात प्राप्त जवाफलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८

परिवारको स्वामित्वमा भएको जग्गा जमिनको विवरण

जग्गाको परिमाण	संख्या	प्रतिशत
१ देखि ३ कठ्ठा	१९	३८
४ देखि ६ कठ्ठा	१५	३०
७ देखि ९ कठ्ठा	११	२२
१० कठ्ठा भन्दा माथी	५	१०
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदाताहरूको परिवारको स्वामित्वमा भएको जग्गा जमिन सबैभन्दा बढी ५ घरधुरी अर्थात १० प्रतिशत रहेको र सबै भन्दा थोरै १९ जना अर्थात ३८ प्रतिशतको १-३ कठ्ठा मात्र रहेको पाईयो । थोरै जग्गा हुनेको घरमा खान नपुग्ने कारणबाट परिवारमा हिँसा हुने गरेको पाईयो । सम्म जमिन हुनेहरूको संख्या १९ अर्थात ३८ प्रतिशत मात्र रहेको छ । जग्गा धेरै हुनेहरूको खान समस्या नहुने र पारिवारीक हिँसा कमि हुने रहेको पाईयो भने जग्गा थोरै हुनेहरूकोमा महिला हिँसाँ धेरै हुने गरेको पाईयो यसको मुख्य कारण अन्नको अभाव हुने , परिवारको आम्दानीका अन्य श्रोतहरू नहुने भएको कारणले गर्दा महिला हिँसा हुने गरेको पाईयो ।

४.३. घरेलु हिँसा पीडित महिलाहरूको हिँसाको अवस्था

हिंसाले महिलाको स्वतन्त्र तथा प्रतिष्ठापूर्ण जीवनयापन गर्न पाउने अधिकार, समाजमा समान रुपमा जीउन पाउने अधिकार, शैक्षिक अधिकार, सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकार, प्रजनन स्वास्थ्यको अधिकार, रोजगारीको अधिकार, राजनीतिमा सहभागी हुन पाउने अधिकार जस्ता आधारभूत मानव अधिकारको उपभोगमा असर पार्दछ । समग्रमा यस अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूले श्रीमानबाट हिँसा पिडित बन्नु परेको देखियो भने सासु, ससुसा, फुपु लगायतका परिवारका सदस्यबाट घरको कामको विषयलाई लिएर हिँसा गरेको तथा श्रीमानलाई कुरा लगाई पिट्न लगाइएको पनि देखियो भने, विधवाहरूले समाजका

यौन व्यवहारिकहरूको दुर्व्यवहार सहनु परेको देखिएको छ र अविवाहित भने सौतेनी आमाको कुटपिट, गाली गलौज, अपहेलना जस्ता दुर्व्यवहारले सानो उमेरमा विवाह गर्न बाध्य भएका छन् । अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूको हिंसाको अवस्थाको विवरण निम्नअनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

४.३.१ हिंसाका प्रकारहरूको अवस्था

अध्ययन क्षेत्रमा हिंसाका घटना धेरै हुने गरेको र त्यस्ता घटनाहरू कस्ता कस्ता प्रकारका रहेका छन् भनि गरिएको प्रश्न पश्चात आएको जवाफलाई निम्न अनुसार तालिका माफत उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ९

हिंसाका प्रकारहरूको विवरण

घटनाहरू	संख्या	प्रतिशत
घरेलु हिंसा	१७	३४
सम्बन्ध विच्छेद	८	१६
अंशवण्डा	६	१२
बहुविवाह	५	१०
जवरजस्त करणी	३	६
कुटपिट	११	२२
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

तालिका अनुसार हिंसा के कस्तो प्रकारका हुन्छन भनि गरिएको अध्ययनमा सबै भन्दा धेरै घरेलु हिंसा १७ जना अर्थात ३४ प्रतिशत हुने गरेको पाइयो भने सबै भन्दा थोरै जवरजस्त करणी गर्ने गरेको पाइयो । घरायसि हिंसा अन्तर्गत गाली गर्ने, खाना खान दिदा दुरव्यवहार गर्ने जस्ता हिंसाहरू समेटन सकिन्छ । घरेलु हिंसा धेरै हुनुको मुख्य कारण अशिक्षा, गरिवि जस्ता तत्वहरूको प्रत्यक्ष प्रभाव पर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.२ उत्तरदाता महिला प्रति गरिने घरेलु हिंसाको समयको अवस्था

वर्तमान समाज विगतको तुलनामा निकै पृथक एवं परिष्कृत भइसकेको सन्दर्भमा पनि दुःखको कुरा यो छ कि महिलालाई हेरिने सामाजिक दृष्टिकोणमा भने परिवर्तन आउन सकेको छैन । यसैले आधा आकाश ओगटेका महिला वर्गको उत्थान विना विकास सम्भव

छैन । त्यसैले पनि महिला वर्गलाई शिक्षित एवम् जागरुक बनाउनु अति आवश्यक भइसकेको अवस्थामा पनि उनीहरूप्रति गरिने हिंसात्मक व्यवहारका कारण महिला माथि हुने हिंसाले प्रत्यक्ष रूपमा महिला तथा उनीहरूका परिवारका आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक, शैक्षिक, शारीरिक मानसिक अवस्थामा असर पर्नुको साथै देशको समग्र आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक विकास प्रक्रियामा समेत अवरोध पुऱ्याउँछ । विशेषगरी यस्ता हिंसाले महिलाको स्वतन्त्र तथा प्रतिष्ठापूर्ण जीवनयापन गर्न पाउने अधिकार, समाजमा समान रूपमा जीउन पाउने अधिकार, शैक्षिक अधिकार, सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकार, प्रजनन स्वास्थ्यको अधिकार, रोजगारीको अधिकार, राजनीतिमा सहभागी हुन पाउने अधिकार जस्ता आधारभूत मानव अधिकारको उपभोगमा असर पार्दछ । कुनै ब्यक्तिलाई घर परिवार वा समाजले दिने यातना पीडा, दुःख र अमानविय व्यवहारलाई घरेलु हिंसा भनिन्छ । जुन शारीरिक वा मानसिक दुवै किसिमको हुन्छ । अध्ययनको क्रममा उत्तरदाता महिलालाई तपाईं प्रति गरिने घरेलु हिंसा कुन समयमा धेरै हुन्छ ? भनी प्रश्न गर्दा निम्नानुसार उत्तर दिएका छन् । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १०

उत्तरदाता महिला प्रति गरिने घरेलु हिंसाको समयको विवरण

घरेलु हिंसा बेलाको विवरण	संख्या	प्रतिशत
रक्सी सेवन गरेपछि	२४	४८
जुवातास खेलेपछि	९	१८
ड्रग्स लिएपछि	६	१२
अन्य	११	२२
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

माथिको तालिकामा उत्तरदाता महिलालाई तपाईं प्रति गरिने घरेलु हिंसा कुन बेला गरिन्छ, भनी प्रश्न गर्दा सबै भन्दा धेरै रक्सी सेवन गरेपछि भन्ने महिला २४ जना अर्थात ४८ प्रतिशत रहेको पाईयो भने सबै भन्दा कम ड्रग्स लिएपछि भन्ने ६ जना अर्थात १२ प्रतिशत रहेको पाईयो । रक्सी सेवन पछि मान्छेहरु अराजक बन्ने र कुटपिट , गालिगलोज गर्ने जस्ता हिंसा गर्ने गरेको पाईयो भने ड्रग्स लिएपछि मानिसहरु कमजोर हुने हुनाले हिंसा गर्न नसक्ने भएकोले थोरै हिंसा हुने गरेको पाईयो । सामान्य अवस्थामा पनि खाना मिठो

नभएको निहुँमा, आमाको कुरा सुनेर, कामबाट फर्केपछि ढिलो भयो भन्ने विषयलाई लिएर भगडा गर्ने) गरेका पाइयो । अन्य अन्तर्गत काम गरेर श्रीमान घरमा आएर श्रीमति पिटने , बैदेशिक रोजगारका क्रममा विदेश बाट नै फोनमा तनाव दिने जस्ता रहेका छन् ।

४.३.३ उत्तरदाता महिलाहरु माथी नाता अनुसारका हिंसाको अवस्था

महिला माथिको हिंसा नेपाली समाजमा शताब्दीऔं देखि रहि आएको यथार्थ छ । यस्ता विकृति र विसङ्गतिहरूलाई हटाउन समाजमा रहेका हरेक तह र तप्काबाट उचित कदम चालिनुपर्ने अपरिहार्यता रहेको देखिन्छ । महिला माथि हुने हिंसा अन्तर्गत विशेषगरी घरेलु हिंसा, चेलीबेटी बेचिखिन, जबरजस्ती देह व्यापारमा लगाइनु, खान लाउन नदिई घरबाट निकाला गर्नु, जबरजस्ती करणी गर्भपतन आदि पर्दछन् । अध्ययनको क्रममा देखिएका उत्तरदाता महिलाले भोगेका हिंसाका प्रकारहरूलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनमा उत्तरदाता महिलाहरुमाथी हुने नाता अनुसार हिंसाका प्रकारहरु कस्ता प्रकारका छन् भनि गरिएको प्रश्नमा प्राप्त विवरणलाई तलको तालीकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ११

उत्तरदाता महिलाहरुमाथी हुने नाता अनुसार हिंसाका प्रकारहरु

नातेदार	हिंसाको प्रकार	संख्या	प्रतिसत
श्रीमान	कुटपिट, गाली गलौज, अपहेलन	१९	३८
परिवारका सदस्हरू (ससुरा, सासु)	कुटपिट, शारिरीक यातना	१६	३२
देवर र जेठाजु	मानसिक यातना, धम्की, डर	४	८
पिता	बहुविवाह गरी बाबुको व्यवहारबाट वञ्चित	२	४
सौतेनी आमा	कुटपिट, गाली गलौज, अपहेलन र छोरा-छोरी प्रतिको कर्तव्यबाट विमुख	३	६
समाज	असुरक्षा, हेला, भेदभावपूर्ण व्यवहार	६	१२
	जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

माथिको तालिका अनुसार सबै भन्दा धेरै हिंसा श्रीमान बाट हुने गरेको पाइयो । श्रीमान बाट हिंसा हुन्छ भन्ने महिलाहरुको संख्या १९ जना अर्थात ३८ प्रतिशत रहेको बताए । श्रीमान बाट कुटपिट, गाली गलौज, अपहेलन जस्ता हिंसाहरु धेरै हुने गरेको पाइयो भने सबै भन्दा थोरै पिता बाट हुने गरेको बताए । पिता बाट हिंसा हुन्छ भनि बताउने महिलाको संख्या २ जना ४ प्रतिशत रहेको र पिता बाट हुने हिंसा अन्तर्गत बहुविवाह गरी बाबुको व्यवहारबाट वञ्चित हुने जस्ता हिंसा हुने बताए । यस्ता हिंसा विभिन्न कारण बाट अर्को विवाह गर्ने र सौतेनि आमाको कारण पिताले हिंसा गर्ने गरेको पाइयो ।

४.३.४ उत्तरदाता महिलाहरुमा हुने शारीरिक हिंसाको अवस्था

अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरुमा विभिन्न प्रकारका हिंसाहरु हुने गरेको पाइयो । त्यस्ता हिंसाहरुमा शारीरिक, मानसिक खालका हुने गरेको अनुसन्धानका क्रममा पाइयो । अध्ययनमा संलग्न महिलाहरुलाई तपाईंहरुलाई शारीरिक रुपमा कस्ता कस्ता हिंसा हुने गरेको छ भनि गरिएको प्रश्नमा आएको विवरणलाई तलको तालिकामा देखाईएको छ ।

तालिका १२

उत्तरदाता महिलाहरु माथिको हिंसाको प्रकारको विवरण

शारीरिक हिंसाको प्रकार	संख्या	प्रतिसत
कुटपिट, (शारीरिक मानसिक)	१९	३८
गालिगलौज (मानसिक)	१७	३४
यौन दुर्व्यवहार/यौन शोषण	३	६
गर्भपतन (शारीरिक, मानसिक)	५	१०
अन्य (नबोल्ने, खानपिनमा भेदभाव, छेडछाड गर्ने)	६	१२
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदाता महिलाहरु लाई शारीरिक रुपमा हुने हिंसाहरु अन्तर्गत कुटपिट धेरै हुने गरेको पाईयो । कुटपिट हुन्छ भनि बताउने महिलाहरुको संख्या १९ जना र ३८ प्रतिसत रहेको पाईयो । श्रीमानले रक्सि पिउने र कुटपिट गर्ने, छोरा जन्माईनस भन्दै कुटने गरेको बताए भने सबै भन्दा थोरै यौन दुर्व्यवहार गर्ने गरेको बताए । यौन दुर्व्यवहार हुने भनेर बताउने महिलाको संख्या ३ जना अर्थात ६ प्रतिसत मात्र रहेको पाइयो । यौन दुर्व्यवहार अन्तर्गत जवरजस्ति शारीरिक सम्बन्ध राख्ने, महिनावारी भएको समयमा पनि सम्बन्ध राख्न बाध्य बनाउने जस्ता हिंसा गर्ने गरेको पाईयो ।

४.३.५ घरेलु हिंसाका कारणहरुको अवस्था

घरेलु हिंसा भनेको घरभित्र घरपरिवार भित्र वा घरदेखि बाहिर पनि समाज भित्रकै आफूले चिनेजानेको व्यक्तिबाट वा अपरिचितबाट हुने शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य दुर्व्यवहार बलात्कार, वैवाहिक बलात्कार, सामूहिक बलात्कार, अनिच्छित गर्भ, अनिच्छित गर्भपतन, बहुविवाह, बालविवाह, गालीगलौज, चरित्र हत्या, कुटपिट, हत्या आदि हुन् । यसैले घरेलु हिंसा पनि उत्तिकै बढेको छ जस्तै : मानसिक यातना पनि उत्तिकै पाउने गर्छन महिलाहरुले । समानताको अधिकारको अभावले महिलालाई मूल्यहिन र गन्तव्य हिन बनाउँछ । महिलालाई मानसिक एवम् शारीरिक रुपमा कमजोर मानिन्छ । त्यसमाथि पनि धर्म र संस्कार उनीहरुको पक्षमा न्यायसङ्गत छैन । पितृसत्तात्मक मूल्य मान्यता एवम् सामाजिक संरचनाले गर्दा महिला अघि बढ्न सकेका छैनन् । समाजमा तुलनात्मक रूपमा

महिला वर्ग नै पुरुष भन्दा बढि मात्रामा हिंसाको शिकार बन्ने गरेका पाइन्छ । यसै क्रममा प्रस्तुत अध्ययनमा महिला माथि हुने गरेका घरेलु हिंसाका कारणबारे पनि अध्ययन गरिएको थियो । उत्तरदाताले दिएको तथ्यको आधारमा हिंसा पीडित बन्नु परेका कारणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १३

उत्तरदाता महिला माथिको घरेलु हिंसाका कारणहरू

हिंसाका कारणहरू	संख्या	प्रतिशत
जाड रक्सीको सेवन	१६	३२
गरिबी तथा आर्थिक कारण	१२	२४
अशिक्षा	६	१२
दाइजो	५	१०
बहुविवाह	४	८
बेरोजगारी	७	१४
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदाता महिलाहरू विभिन्न कारणबाट घरेलु हिंसाको शिकार भएका छन जसमध्ये सबै भन्दा धेरै जाड रक्सीको सेवनका कारण हिंसा हुन्छ भन्ने महिलाको संख्या १६ जना अर्थात ३२ प्रतिशत र सबै भन्दा थोरै बहुविवाहको कारण हिंसा हुन्छ भनि बताए । बहुविवाह गरि हिंसा भएको बताउनेको संख्या ४ जना ८ प्रतिशत रहेको पाईयो । सामुहिक भेला, तालिम घर बाहिरको काम, फिल्डमा जाँदा आउँदा पढाएर फर्कदा, सामाजिक कामबाट फर्कदा ढिलो हुदा आदिमा गएको मन नपराउने जस्ता महिला प्रतिको रूढिवादि धारणा र अशिक्षाका कारण हिंसा भएको बताएका थिए ।

४.३.६ हिंसा सहनुको कारणको अवस्था

महिलाले हिंसा सहनुमा विविध कारणहरू जिम्मेवार रहेका छन् । एकातिर आफ्नै श्रीमान तथा परिवारकै सदस्यबाट भएको हिंसा कानून वा संस्थामा जानकारी दिँदा भोली सोही परिवारमै जीवन गुजार्न पर्छ भन्ने डरले भन्न चाहँदैनन अर्थात हिंसाको रिपोर्ट गर्दा कानूनले केही सहयोग त गर्छ फेरि त्यही परिवारमा जीवन गुजार्नु वा बिताउनु पर्छ जसले गर्दा पनि महिला आफू माथि भएको हिंसा प्रस्फुटन भई बाहिर उजागर हुन सकेको छैन ।

यसैले अध्ययन क्षेत्रअन्तर्गत अधिकांश महिलाले श्रमिान तथा परिवारका अन्य सदस्यबाट भएका कुटपिट तथा गालिगलौजका घटनामा उजुरीका लागि जानुपर्ने आवश्यकता ठान्दैनन । हिंसा सहनुका अन्य कारणहरूमा अशिक्षा, चेतनाको अभाव, आफ्नो आय, आर्जनको बाटो नभएको बच्चाहरूको भविष्यका लागि बाध्यता वश पनि भन्न नचाहेको पाइन्छ । यसका लागि उचित कानून बन्न नसक्नु र भएका कानून प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्नुले पनि महिला हिंसा सहेर बस्ने परिपाटी कायम छ । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १४

उत्तरदाता महिलाहरूले हिंसा सहनुका कारण

हिंसा सहनुका कारणहरू	संख्या	प्रतिशत
आफ्नो आय आर्जनको बाटो नभएका	१२	२४
अशिक्षा	६	१२
घरबाट निकालिने डर (इज्जत जाने डर)	७	१४
श्रीमानको दवाव	१३	२६
बच्चाहरूको भविष्यको लागि	५	१०
संस्कृति र परम्परा	७	१४
जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदातामध्येका १२ जना अर्थात २४ प्रतिशत महिलाले आफ्नो आय आर्जनको बाटो नभएका कारण लोग्ने तथा परिवारका सदस्यबाट भएको हिंसा सहेको बताए । ६ जना अर्थात १२ प्रतिशत महिलाले अशिक्षाको कारणले हिंसा सहनु बाहेकको विकल्प नभएको बताए भने ७ जना अर्थात १४ प्रतिशत महिलाले घरबाट निकालिने (इज्जत जाने डरले) आफूप्रति भएको हिंसा सहेको बताए । यसैगरी १३ जना अर्थात २६ प्रतिशत महिलाले आफ्नै श्रीमानको दवावले हिंसा सहनु परेको बताए भने ५ जना अर्थात १० प्रतिशत महिलाले बच्चाहरूको भविष्यका लागि चुप लाग्नु परेको र ७ जना अर्थात १४ प्रतिशत महिलाले संस्कृति र परम्परा अनुसार चलनुपर्ने भएकोले हिंसा सहेको बताए ।

४.३.७ घरेलु हिंसाका प्रभावहरुको अवस्था

महिला माथि हुने हिंसाले महिलालाई मात्रै असर गर्दैन यसले त सिङ्गो समाजलाई नै असर गर्दछ भन्ने कुराको चेतना सम्पूर्ण जनमानसमा पुऱ्याउन जरुरी छ । नेपाली महिलाहरू विभिन्न किसिमले विभिन्न प्रकारका हिंसाबाट पिडित भएको पाइन्छ । प्रायः शारीरिक तथा मानसिक रूपले पताडित हुने महिलाहरू मध्ये कतिले हिंसा सहेर घरमै बस्दछन् भने कति महिलाहरू सहयोगका लागि विभिन्न संस्थामा पुग्ने गर्दछन् । यस बारेमा गहन अध्ययन गर्ने हो भने व्यापक रूपमा महिलाहरू शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको असन्तुलनबाट गुर्जरहेका छन् । हिंसा सहने परिपाटीले गर्दा महिलाहरूले मानसिक कष्ट एवम नैराश्यताका कारण आफ्नो गतिशीलता समेत गुमाउनु परेको स्थिति देखिएको पाइन्छ । यसरी अध्ययनका क्रममा उत्तरदाता महिलाहरूमाथि हिंसाबाट विभिन्न असर पर्न गएको छ अध्ययनका क्रममा हिंसा बाट पिडित महिलाहरूमा कस्ता कस्ता प्रभाव परेका छन भनि गरिएको प्रश्नबाट प्राप्त विवरणलाई तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १५

उत्तरदाता महिलामाथि हिंसाबाट पर्न गएका प्रभावहरुको विवरण

हिंसाको प्रकार	हिंसाको प्रभाव	संख्या	प्रतिशत
कुटपीट, तथा गाली गलौच	अङ्गभङ्ग चोटपटक	२३	४६
गर्भपतन	शारीरिक, मानसिक तनाव	५	१०
धम्की	डर, त्रासबाट ग्रस्त	१४	२८
सम्बन्ध विच्छेद	सम्बन्ध टुट्ने भएकाले मानसिक तनाव	५	१०
यौन दुर्व्यवहार/यौन शोषण	शारीरिक, मानसिक असर	३	६
	जम्मा	५०	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०८०

माथिको तालिका अनुसार उत्तरदाता महिला माथि हिंसाबाट पर्न गएका प्रभावहरु के कस्ता रहेका छन भनि पश्न सोधिएकोमा त्यस बाट प्राप्त विवरण अनुसार सबै भन्दा धेरै कुटपीट तथा गाली गलौज बाट अङ्गभङ्ग चोटपटक हुने गरेको बताउनेको संख्या २३ जना अर्थात ४६ प्रतिशत रहेको पाईयो । यसरी भएको हिंसाले महिलाहरूमाथि शारीरिक र मानसिक असर परेको छ । शारीरिक असरका बारेमा सोधपुछ गर्दा कुटपीटबाट उनीहरू

कान नसुन्ने, शारिरीक अङ्गभङ्ग, चोटपटकबाट पिडित थिए भने कतिपयले श्रीमानको कुटाइले आफ्नो गर्भ तुहिएको कुरा पनि बताए । यस्तो हुने प्रमुख कारणमा श्रीमानले रक्सि पिउने गरेकोले भएको पाईयो भने सबै भन्दा थोरै यौन दुर्व्यवहार/यौन शोषण बाट ३ जना अर्थात ६ प्रतिशत महिलाहरू पिडित देखिएका छन् । जसका विभिन्न दिर्घकालिन तथा अल्पकालिन असरहरू पनि देखा परेका छन् । पटक-पटक गर्भपतन गराउँदा शारिरीक अवस्था कमजोर हुँदै गयो भने गर्भपतन गराए पछि अर्को गर्भधारणको डरले पनि उनीहरूको मनमा एक किसिमको त्रास उत्पन्न भएको छ । कतिपय महिलाहरू त गर्भपतनका डरले आफुले गर्भधारण गर्न नचाहेको कुरा पनि भनेका थिए ।

अध्याय पाँच सारांश र निष्कर्ष

५.१ सारांश

“महिला हिंसा सम्बन्धि समाज सास्त्रिय अध्ययन” नवलपरासी पश्चिम, रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ मा गरिएको अध्ययन महिला माथि हुने गरेको घरेलु हिंसा र कारणहरूको पहिचान गर्ने र हिंसाबाट पिडित महिलाहरूको सामाजिक र आर्थिक तत्वहरूको सम्बन्ध पत्ता लगाउने उद्देश्य लिएको थियो । यस अध्ययनमा दुई किसिमका ढाँचाहरू प्रयोग गरिएका छन् । अन्वेषणात्मक ढाँचा प्रयोग गरी महिलाहरू माथि हुने हिंसाको स्वरूप तथा कारण र सामाजिक आर्थिक अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ भने वर्णनात्मक ढाँचाबाट महिलाहरूमा हिंसाबाट देखिने असरहरूको अध्ययन गरिएको छ । अनुसन्धान बाट प्राप्त सारांशलाई निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

महिला हिंसा भनेको कसैले पनि कुनै पनि महिला माथि शारीरिक, मानसिक रूपमा दुर्ब्यवहार वा अपमान गर्नुलाई बुझिन्छ । हिंसा परिवार भित्र वा परिवार बाहिर जहाँ पनि हुने गर्दछ । हिंसा अर्न्तगत कुटपिट, गालिगलोज, यातना, भैँभगडा, जस्ता तत्वहरू समावेश गर्न सकिन्छ । नेपाल सदियौं देखि पितृसत्तात्मक संरचनामा हुकिएँ आएको हुनाले सम्पूर्ण महिला जगत्ले शोषण, दमन, यातना तथा हिंसाजन्य पिडाहरूलाई भोग्दै र सहँदै आउनु पर्ने बाध्यता र विवशताले गर्दा पनि महिला हिंसाको अन्त्य हुन सकेको छैन । यसैले महिला हक हित र अधिकारको सुनिश्चितता ग्यारेन्टी मात्र नभई व्यवहारमा लागू गर्नेपर्छ अनि मात्र सभ्य र सुसूचित समाजको निर्माण हुन सक्छ यस कुरामा कसैको पनि दुईमत पाउन सकिँदैन । कानुन बन्नुपर्छ तर कानुन बन्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन जसबम्म त्यो कानुनको कार्यान्वयन हुँदैन, आज महिला र पुरुषबीच भइरहेको दुरीको खाडल मेट्दै , महिला भएकै कारणले भोग्नु परेको हिंसाको उन्मुलन गर्दै विकासको मूल प्रवाहमा महिलाको सहभागिता गराउनै पर्छ अनि मात्र एउटा सभ्य समाजको कल्पना गर्न सकिन्छ । यसैले महिला माथि भएको हिंसा शारीरिक यातना मात्र होइन, मानसिक, धार्मिक, कानुनी रूपमा भएको यातनालाई पनि महिला माथिको हिंसा मान्नु पर्ने हुन्छ । खासगरी महिलाहरू कस्ता हिंसाबाट पीडित हुने गरेका छन् । उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक पृष्ठभूमि कस्तो रहेको छ, उनीहरूले भोगेका हिंसाको प्रकार, कारण र हिंसा सहनुका कारण आदिलाई यस अध्ययनमा समीक्षा गरिएको छ । अध्ययन सँग सम्बन्धित विभिन्न पत्रपत्रिका, पुस्तक, प्रकाशित लेख,

रचना विद्वान्हरूको भनाइ कानुनी प्रावधान आदि बारे अध्ययनका क्रममा समीक्षा गरिएको छ । अध्ययनका लागि नवलपरासी पश्चिम, रामग्राम नगरपालीका वाड नं. २ लाई मात्र लिइएको छ । यस अध्ययनका क्रममा आवश्यक तथ्य सङ्कलनका लागि प्राथमिक तथा द्वितीय तथ्याङ्कको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा समय, अर्थको सीमा जस्ता कारणले गर्दा सीमित क्षेत्र भित्र पनि सबै महिलालाई समेट्न सकिएको छैन । यस अध्ययनमा उत्तरदाता महिलाहरूको पारिवारिक जनसंख्या, सामाजिक आर्थिक पृष्ठभूमि, हिंसाको कारण हिंसा सहनुको कारण र हिंसाले के कस्तो असर पारिरहेको छ आदि बारे जानकारी लिइएको छ । अधिकांश उत्तरदाता महिलाहरू ३१ देखि ४० वर्ष उमेर समूहका रहेका छन् भने केही २०-३० वर्षका र केही महिला ४०-५० वर्ष उमेर समूहका रहेका छन् । प्रस्तुत अध्ययनमा उत्तरदाता महिलाहरू एकात्मक र संयुक्त परिवारमा रहँदै आएका छन् । अधिकांश उत्तरदाता महिलाहरू विवाहित र अविवाहित महिला रहेका छन् । जातिगत रूपमा हेर्दा धेरैजसो महिलाहरू मधेसी, थारु र अन्यमा क्षेत्री, वाहुन, दलित रहेका छन् । समग्र उत्तरदाता महिलाहरू अशिक्षित, सामान्य शिक्षित विद्यालय स्तरको पढाइ र क्याम्पस स्तर पढाइ गरेका छन् भने सबै भन्दा कम प्रतिशत महिलाहरू क्याम्पस अध्ययन गरेका छन् जसमध्ये अधिकांश महिला विद्यालय स्तर र सामान्य शिक्षित स्तरको पढाइ गरेका महिलाहरू रहेका छन् । अधिक प्रतिशत उत्तरदाताका परिवारमा बैदेशिक रोजगार र ब्यापार पेसा अवलम्बन गरेका छन् भने केही जागिर, ज्याला मजदुरी, र कृषि सेवामा संलग्न रहेका छन् । अधिकांश उत्तरदाता महिलाहरू घरमै बस्ने चुलो, चौको, घाँस, दाउरा, पानी पँधेरा गरी गृहीणीको रूपमा रहेका छन् भने कम प्रतिशत महिला व्यापार, सीपमुलक, जागिर जस्ता कार्य (पेसा) मा संलग्न रहेका छन् ।

महिला हिंसा हुनुका कारणहरूमा जाड रक्सीको सेवन, गरिबी तथा आर्थिक, अशिक्षा, दाइजो, बहुविवाह, बेरोजगारी जस्ता विषयहरूका कारण महिलाहरू हिंसा परेका छन् । उत्तरदाता महिलाहरू माथि शारीरिक र मानसिक दुवै प्रकारका घटना भएको, गालिगलौज, अपमानजनक व्यवहार, गर्भपतन र यौनशोषणका शिकार बनेको पाइएको छ । समग्र उत्तरदाता माथि जाँड रक्सीको सेवनका कारण हिंसा हुने गरेको, त्यस्तै बहुविवाह, गरिबी तथा आर्थिक कारण, अशिक्षा, गर्भपतन, यौनशोषणका कारण हिंसा पीडित बनेका थिए । अधिक महिला श्रीमानको दबावले गर्दा हिंसा सहेको त्यसैगरी केही आफ्नो आय आर्जनको बाटो नभएको, घरबाट निकालिने डरले र केही महिलाहरू बच्चाहरूको भविष्यका लागि

पनि हिंसा सहनु बाहेकको विकल्प नभएको पाइएको छ । यसरी महिला माथि भएको हिंसाको कारण शारीरिक र मानसिक दुवै किसिमको असर पर्न गएको पाइएको छ । अधिक महिलाहरू माथि कुटपिटका कारण अनुहारमा निलडाम, शरीरमा मुक्का हानिएको जस्ता असर पर्न गएको पाइएको छ । केही महिलाहरूले समाज र संस्कृति अनुसार चलनुपर्ने बाध्यताले पनि हिंसा सहेको पाइएको छ । हिंसाबाट पिडित महिलाहरूलाई शारीरिक रूपमा , मानसिक रूपमा , सामाजिक रूपमा प्रत्यक्ष प्रभाव पर्ने गरेको छ । ति प्रभाव अर्न्तगत कुटपिट बाट शारीरिक रूपमा अङ्गभङ्ग चोटपटक हुने, डर, त्रासबाट मानसिक रूपमा नकरात्मक प्रभाव पर्ने, निरन्तरको हिंसा पश्चात पारिवारीक सम्बन्ध टुट्न, सम्बन्धविच्छेद गर्ने जस्ता प्रभाव रहेको पाइयो ।

५.२ निष्कर्ष

नवलपरासी पश्चिम, रामग्राम नगरपालिका वाड नं. २ को महिला हिंसा सम्बन्धि समाजसास्त्रिय अध्ययन शिर्षकको अनुसन्धान पश्चात प्राप्त निष्कर्षलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

महिला माथि हुने घरेलु हिंसाका कारणहरू : महिला विरुद्धमा हुने हिंसा स्थान विशेष र सिमित स्वरूपमा मात्र रहेको हुँदैन । यस प्रकारको हिंसा बाट प्रायः सबै क्षेत्र तथा तहमा महिलाहरू आफू महिला भएकै कारणले विभिन्न प्रकारका हिंसात्मक व्यवहारको शिकार हुन पुगिरहेका छन् । यो समस्या कुनै एक स्थान विशेषको मात्र नभएर सम्पूर्ण मुलुक कै समस्याको रूपमा रहेको छ । महिला माथि हुने गरेका हिंसाहरू शिक्षित ब्याक्तिबाट हुने हिंसा र अशिक्षित ब्याक्तिहरू बाट हुने गरेका हिंसाहरू फरक फरकका हुने गरेको पाइयो । अध्ययनका क्रममा महिलाको आफ्नो आर्थिक श्रोत नभएको तथा लोग्ने लगायत परिवारमाथी आर्थिक रूपमा निर्भर रहनु परेको देखिन्छ । सामान्यतया महिला माथि हुने हिंसाका रूपमा शारीरिक, मानसिक, लैंगिक क्रियाकलापहरू जस्तै कुटपीट, गालीगलौज, बलत्कार, गर्भपतन आदि पर्दछन् । सामाजिक विकृतिका रूपमा रहेको जाँड, रक्सी जस्ता मादक पदार्थको सेवन पनि महिला माथी हुने हिंसाको कारणका रूपमा अध्ययनका क्रममा देखिएको हुँदा यस्ता पदार्थको बेचबिखनका सम्बन्धमा कडा कानूनी व्यवस्था लागू गरी यस्ता पदार्थको बिक्री वितरणमा नियन्त्रण गरिनु पर्ने पाइयो । वास्तविक न्यायको पहुँचमा महिलाहरूलाई पुऱ्याउनका निमित्त कानून पनि एक महत्वपूर्ण साधन हो र महिला उत्थानका निमित्त उक्त साधनलाई विश्वसनीय भरपर्दो र समानतामा आधारित बनाउनु पर्ने

हुन्छ । शिक्षा, रोजगारी तथा आर्थिक रूपले सम्पन्न अवस्थामा बाहेक घरभित्र महिलाले विद्रोहको हिम्मत गर्नु चानचुने कुरा होइन । ग्रामिण भेगका महिलाहरूले यो कानून बाट फाइदा लिने अवस्था अबै सिर्जना हुन सकेको छैन । मुख्य रूपमा महिला हिंसा हुने कारणहरूमा पितृसत्ता, लैङ्गिक असमानता, सांस्कृतिक मापदण्डहरू, आर्थिक कारकहरू, शिक्षाको अभाव, लिंगवाद, रक्सी तथा लागुपदार्थ सेवन, मनोवैज्ञानिक कारणहरू, सामाजिक आइसोलेसन, कानून र प्रवर्तन, मिडिया प्रभाव, चेतनाको अभाव, समर्थन सेवाहरूको अभाव, प्रतिशोधको डर जस्ता कारणले गर्दा महिला हिंसा रहेको छ । शिक्षा, सचेतना अभियानहरू, कानुनी सुधारहरू, र महिला विरुद्ध हुने हिंसालाई प्रभावकारी रूपमा रोक्न र लड्न सहयोग सेवाहरू मार्फत व्यापक रूपमा सम्बोधन गर्नु महत्वपूर्ण छ । यसबाहेक, लैङ्गिक समानताको प्रवर्द्धन र पितृसत्तात्मक मान्यताहरूलाई चुनौती दिनु समाजमा महिला विरुद्ध हुने हिंसा न्यूनीकरणका लागि आवश्यक कदमहरू हुन् । निस्कर्षका रूपमा पाईएका कारणहरूलाई निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

-) जाड रक्सीको सेवनको कारण
-) गरिबी तथा आर्थिक कारण
-) अशिक्षाको कारण
-) दाइजोको कारण
-) बहुविवाहको कारण
-) बेरोजगारीको कारण

सामाजिक र आर्थिक प्रभाव : महिला विरुद्ध हिंसाले कामका दिनहरू छुटेको वा शारीरिक चोटपटक वा भावनात्मक कष्टको कारणले कार्य क्षमता कम गर्न सक्छ । यसले अन्ततः उनीहरूको आर्थिक स्थिरता र वित्तीय स्वतन्त्रतालाई असर गर्ने, आय र क्यारियर अवसरहरू घटाउन सक्छ । हिंसाले महिलाको शिक्षामा बाधा पुऱ्याउन सक्छ, शारीरिक चोटपटक वा मनोवैज्ञानिक आघातको कारणले । यसले लामो अवधिमा राम्रो रोजगारीका अवसरहरू र उच्च आयमा उनीहरूको पहुँचलाई सीमित गर्न सक्छ । हिंसाको अनुभव गर्ने धेरै महिलाहरूलाई उनीहरूको दुर्व्यवहार गर्नेहरूमाथि आर्थिक निर्भरतामा बाध्य बनाइन्छ, जसले गर्दा उनीहरूलाई हिंसाको चक्रबाट उम्कन गाह्रो हुन्छ । यो निर्भरताले उनीहरूलाई अपमानजनक सम्बन्धमा फसाउन सक्छ र उनीहरूको आर्थिक स्वायत्ततालाई सीमित गर्न सक्छ । आफ्ना आमाहरू विरुद्ध हिंसा देख्ने बालबालिकाहरू भावनात्मक र मनोवैज्ञानिक

आघातबाट पीडित हुन सक्छन्, जसले उनीहरूको शैक्षिक उपलब्धि र भविष्यको सामाजिक-आर्थिक सम्भावनाहरूलाई असर गर्न सक्छ। यसले पुस्तासम्म हिंसा र गरिबीको चक्रलाई निरन्तरता दिन्छ। महिला विरुद्ध हुने हिंसाका कारण हुने शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्य परिणामहरूको उपचारसँग सम्बन्धित स्वास्थ्य सेवाको बढ्दो लागतको आर्थिक भार समाजले वहन गर्छ। यसले स्वास्थ्य सेवा प्रणाली र स्रोतहरूमा थप तनाव दिन्छ। घटाइएको कार्यबल सहभागिता: हिंसाले महिलाहरूलाई अस्थायी वा स्थायी रूपमा कार्य बलबाट बाहिर निकाल्न सक्छ, जसले अर्थतन्त्रमा उनीहरूको सम्भावित योगदानमा कमी ल्याउन सक्छ। यसले देशको समग्र कार्यबल सहभागिता दरलाई पनि सीमित गर्न सक्छ। कानुनी र न्यायिक प्रणालीहरूले प्रायः महिला विरुद्धको हिंसाका घटनाहरू, अनुसन्धान, परीक्षण, र अपराधीहरूको जेल सजाय लगायतका मुद्दाहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ। यी प्रक्रियाहरूले सरकार र करदाताहरूको लागि महत्त्वपूर्ण वित्तीय लागतहरू समावेश गर्दछ। हिंसाको डरले परिवारहरूलाई आफ्ना छोरीहरूको शिक्षा र विकासमा लगानी गर्न निरुत्साहित गर्न सक्छ, जसले समग्र अर्थतन्त्र र समाजमा योगदान पुऱ्याउने उनीहरूको क्षमतालाई सीमित गर्छ। महिला विरुद्ध हुने हिंसालाई सम्बोधन गर्न असफल भएका समाजहरूले आफ्नो आधा जनसंख्याको पूर्ण क्षमता गुमाउन सक्छन्। यसले आर्थिक वृद्धि र नवप्रवर्तनमा बाधा पुऱ्याउन सक्छ, किनकि महिलाको प्रतिभा र सीपलाई कम प्रयोग गरिन्छ। महिला हिंसालाई सम्बोधन गर्नु नैतिक मात्र होइन आर्थिक पनि हो। लैङ्गिक समानतालाई प्रवर्द्धन गर्ने, पीडितहरूलाई समर्थन गर्ने र हिंसालाई रोक्ने नीति र पहलहरू लागू गरेर, समाजहरूले यी सामाजिक - आर्थिक प्रभावहरूलाई कम गर्न र सबैका लागि थप समतामूलक र समृद्ध भविष्य सिर्जना गर्न सक्छ। निस्कर्षका रूपमा पाईएका प्रभावहरूलाई निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ।

-)] शारिरिक रूपमा अङ्गभङ्ग, चोटपटक
-)] शारिरीक, मानसिक प्रभाव
-)] डर, त्रासबाट ग्रसित प्रभाव
-)] सम्बन्ध टुट्ने भएकाले मानसिक प्रभाव

सन्दर्भ सामाग्री

आचार्य, शारा (२०७८), नेपालमा महिला हिंसाको अवस्था , काठमाडौं ।

ओरेक नेपाल (२०७८), महिलामाथि हुने हिंसाको यथार्थ मासिक प्रतिवेदन, काठमाडौं :
ओरेक नेपाल ।

चालिसे, हरिकृष्ण (२०७९), महिला अधिकार, काठमाडौं : राष्ट्रिय महिला आयोग ।

तथ्याङ्क विभाग (२०७८), राष्ट्रिय जनगणना, नवलपरासी रामग्राम नगरपालीका ।

नगर प्रोफाईल (२०७९), रामग्राम नगरपालीका, नवलपरासी, २०७९/०८० ।

नागरिक दैनिक (२०८०), छोराको लागि श्रीमतीले गराइन श्रीमानको विवाह, डडेलधुरा :
नागरिक पब्लिकेशन ।

नेपालको संविधान ,२०७२

पन्थि, मनोज (२०७७), विविध आयाममा नेपाली महिला, काठमाडौं : पैरवी बुक हाउस ।

प्रश्रित, मोदनाथ (२०२०), जातपात र छुवाछुतको उत्पत्ति र विकास, काठमाडौं : साभा
प्रकाशन ।

पोखेल, मनिसा (२०७८), यौनजन्य दुर्व्यवहार र हिंसा ,काठमान्डौं नेपाल ।

भण्डारी, राजेश (२०७६), महिला अधिकार, काठमाडौं : राष्ट्रिय महिला आयोग ।

मल्ल, सपना (२०७८), यौनजन्य दुर्व्यवहार प्रतिवेदन, लैङ्गिक समताको मूल प्रवाहिकरण
कार्यक्रम ।

महिला कानून र विकास मञ्च (२०७९), महिला विरुद्धको सबै प्रकारको भेदभाव उन्मुलन
गर्ने महासन्धी ।

मिश्र, रमण (२०७८), महिला विरुद्धको घरेलु हिंसा, प्रतिवेदन, काठमाडौं : न्याय सेवा
आयोग सचिवालय ।

वार्षिक निति तथा कार्यक्रम (२०७९), रामग्राम नगरपालीकाको निति तथा कार्यक्रम
२०७९/०८०, नवलपरासी ।

विष्ट, दर्शन (२०७६), महिला विरुद्धको अपराध र नियन्त्रण सम्बन्धी कानूनी पक्ष प्रतिवेदन,
काठमाडौं : न्याय सेवा आयोग सचिवालय ।

शर्मा,नारायण (२०७८), महिला हिंसा सम्बन्धि एक अध्ययन, काठमान्डौं नेपाल ।

Beijing Declaration (1995), Beijing Declaration and Platform for Action:
Fourth World Conference on Women. New York: United
Nation.

SAATHI and the Asia Foundation (2019), A situation analysis of
violence against women and girls in Nepal. Kathmandu:
SATHI.

UNICEF, (2021). Situation analysis of women and children in
Kathmandu: *A country Report*, Nepal.

WHO (2022), WHO Multi-Country Study on Women's Health and
Domestic Violence against women. Geneva: WHO.

प्रश्नावलीहरु

घरधुरी सर्वेक्षणका लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

१. घरधुरी संख्या : ..... मिति :.....
२. उत्तरतादाको पूरा नाम :
लिङ्ग : वैवाहिक स्थिति :
जिल्ला: ..... उमेर :.....
वडा नं. :.....
प्रमुख व्यवसाय/पेसा :..... धर्म :.....
शिक्षा : ..... जाति/जनजाति :.....
३. पारिवारिक विवरण :
परिवारको सदस्यको नाम
नाता .....
उमेर.....
लिङ्ग.....
पेसा.....
वैवाहिक स्थिति.....
शिक्षा.....
४. तपाईंले विवाह गर्नु भएको कति भयो ?
.....
५. तपाईंले विद्यालय शिक्षा लिनु भएको छ ? छैन भने किन ?
.....
६. तपाईंको विचारमा छोरीलाई पढाउन आवश्यक छ कि छैन ?
क) छ ख) छैन
७. छोरीलाई कति सम्म पढाउन चाहानु हुन्छ ?
क) प्राथमिक ख) माध्यमिक ग) उच्च शिक्षा
८. छोरीलाई पढ्न नपठाउनुको कारण के होला ?
क) घरमा काम गर्ने मानिसको अभाव भएकोले

ख) विवाह गरी अर्काको घर जाने भएकोले

ग) आर्थिक अभाव भएकोले

घ) विद्यालय नजिक नभएर ड) अन्य

९. विवाह कुन उमेरमा गर्नु भएको थियो ?

.....

१०. तपाईंको पेसा के हो ?

क) कृषि

ख) व्यापार र व्यवसाय

ग) वैदेशिक रोजगार

घ) ज्यालादारी र मजदुरी

ड) सरकारी जागिर

च) अन्य

११. तपाईंको श्रीमानले के काम गर्नुहुन्छ ?

.....

१२. तपाईंको आम्दानीको मुख्य स्रोत के हो ?

.....

१३. तपाईं वा तपाईंको घर परिवार संग के कति जग्गा जमिन रहेको छ?

.....

१४. जग्गा जमिनबाट उत्पादित अन्नले वार्षिक कति सम्मको लागि खान पुग्छ ?

.....

१५. घरायसी काम परिवारमा कुन कुन सदस्यबाट हुने गरेका छन् ?

क) .....

ख) .....

ग) .....

१६. तपाईंको समुदायमा महिलाहरू बढी जसो कुन पेसामा संलग्न छन् ?

.....

१७. के तपाईं, तपाईंको घर र वरिपरि महिला माथि हुने गरेको घरेलु हिंसाको बारेमा सुन्नु भएको छ ?

क) छ

ख) छैन

१८. यदि छ भने कस्तो खालको हिंसा हुने गरेका छन् ?

क) .....

ख) .....

ग) .....

घ) .....

१९. परिवारमा के कति कारणले झगडाको स्थिति उत्पन्न हुने गरेका छन् ?

क) .....

ख) .....

ग) ..... घ) .....

२०. तपाईं प्रति भएको हिंसा के तपाईंको श्रीमानबाट मात्र गरिएको छ ?

क) छ ख) छैन

२१. यदि श्रीमानबाट मात्र हिंसा भएको छैन भने तपाईंले परिवारका कुन कुन सदस्यबाट हिंसा सहनु भएको छ ?

क) ..... ख) .....

ग) ..... घ) .....

२२. तपाईंले हिंसा सहनु भएको छ भने कस्तो प्रकारको हिंसा सहनु भएको छ ?

क) शारीरिक यातना ख) मानसिक यातना

ग) दाइजोको कारणबाट घर निकाला घ) अन्य कारण

२३. महिला माथि हुने घरेलु हिंसा कस्तो किसिमको हुन्छ ?

क) मौखिक रुपमा भगडा ख) यौन दुर्व्यवहार

ग) दाइजोको कारणले हुने दुर्व्यवहार घ) समान कार्यमा असमान ज्याला

ड) बलात्कार च) बालविवाह

छ) बहुविवाह ज) जिस्काउने/खिज्याउने/पिरोल्ने

झ) वैवाहिक बलात्कार ञ) चेलीबेटी बेचबिखन

ट) बोक्सीको आरोप

२४. तपाईं प्रति गरिने हिंसात्मक व्यवहार घरबाट बाहिर जाँदा आउँदा प्रायः कसले देखाउँछ ?

क) श्रीमान ख) सासु ग) ससुरा

घ) देवर ड) नन्द

२५. घरेलु हिंसाबाट पीडित महिलालाई सुरक्षा गर्ने कुनै सङ्गठन छ ?

क) छ ख) छैन

२६. यदि छ भने कहाँ र कुन सङ्गठन हो ?

.....

२७. महिला माथि गरिएको घरेलु हिंसा रोक्ने सम्भाव्य उपाय के हो त ?

.....

२८. खास तपाईं प्रति गरिने घरेलु हिंसा कुन बेला देखाइन्छ ?

क) रक्सी सेवन गरेपछि   ख) Drugs लिएपछि

ग) जुवा/तास खेलपछि   घ) अन्य कुनै

२९. तपाईं प्रति भएको हिंसा सम्बन्धमा तपाईंले कुनै निकायलाई जानकारी दिनु भएको छ ?

क) छ   ख) छैन

३०. यदि छैन भने किन ?

क) आफ्नो इज्जत जाने डर   ख) समाजबाट निकालिने डर

ग) घरबाट निकालिने डर   घ) अन्य

३१. यदि छ भने निकायले कस्तो प्रतिक्रिया देखायो ?

.....

३२. घरेलु हिंसा सम्बन्धी घटनाहरूको विवरण दिन महिलाहरूलाई के कुराले रोकेको छ ?

क) शिक्षाको कमी र अस्विकार   ख) सामाजिक दवाव

ग) आर्थिक कारण   घ) पुरुष दवाव

ङ) संस्कृति र परम्परा   च) अधिकार प्रति नकारात्मक अवधारणा

छ) अन्य कारण

३३. महिला प्रति गरिएका हिंसात्मक घटना हटाउन कुन कुन पक्षमा सुधार गर्नुपर्ला ?

क) .....   ख) .....

ग) .....   घ) .....

धन्यवाद ।